

Університет ім. Яна Кохановського у Кельце
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Міжнародний інтеграційний проект для студентів,
магістрантів і аспірантів

ШКОЛА ВІДКРИТОГО РОЗУМУ
SZKOŁA OTWARTEGO UMYŚLU
ШКОЛА ОТКРЫТОГО РАЗУМА

Науковий журнал

Том 13

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ
ЦІННОСТІ
СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

«Крок»
Тернопіль – Кельце
2022

УДК 82.09
ББК 60+87.256
Р49

Рецензенти

Ришард Стефанський, професор, доктор політичних наук, Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)

Олександр Глотов, професор, доктор філологічних наук, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка (Україна)

Катажина Нобіс-Влязло, ад'юнкт, кандидат філологічних наук, Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)

Науково-редакційна рада

- О. Лещак**, професор, доктор філологічних наук (головний редактор)
Ю. Завадський, кандидат філологічних наук (відповідальний редактор)
О. Лабашук, професор, доктор філологічних наук
В. Заїка, професор, доктор філологічних наук
О. Волковинський, професор, доктор філологічних наук
О. Пасічник, доцент, кандидат філологічних наук

Макет обкладинки: **Томаш Лукашик (Польща), Юрій Завадський (Україна)**

Том видано за фінансової підтримки
Товариства Співпраці «Польща – Схід»
(Stowarzyszenie Współpracy Polska – Wschód)
та завдяки сприянню

Юзефа Бриля, Марека Дуткевича і Єжи Суханського

Суспільно-політичні цінності сучасної людини, під ред. О. Лещака. – Тернопіль: Studia Methodologica, – „Крок”, 2022. – 118 с. – (Школа Відкритого Розуму. – Том 13) – ISSN 2311-7176.

До тому увійшли наукові праці учасників Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів «Школа Відкритого Розуму», які у 2021 р. досліджували проблематику специфіки суспільно-політичних цінностей (суспільний лад, етика, право, спільнота, політика, релігія, дозволя, суспільні відносини, влада тощо) у різних культурно-цивілізаційних колах. Молоді науковці з українських і польських вузів презентують результати колективного інтердисциплінарного дослідження базових проблем людського суспільного буття в сучасному світі.

Том розрахований на широке гроно фахівців у галузі гуманітарних і суспільних наук, студентів вищих навчальних закладів, які цікавляться проблемами методологічних та інтердисциплінарних досліджень у гуманітарній сфері людського досвіду.

© Школа відкритого розуму, 2022

ЗМІСТ

ЕТИЧНІ І ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

ETYCZNE I POLITYCZNE ASPEKTY STOSUNKÓW SPOŁECZNYCH

Дарія Швець

Суспільна важливість дослідження маніпулятивних технік
медіа..... 5

Аліна Бурякова

Сутність інформаційної війни Росії проти України..... 13

Ярослава Олексенко

Сучасні PR технології у виборчих кампаніях..... 19

КОМУНІКАТИВНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ ЖИТТЯ

PROBLEMY KOMUNIKATYWNE SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ DZIEDZINY ŻYCIA

Анастасія Стародубцева

Русский язык в римско-католическом богослужении Казахстана:
дискурсивный анализ..... 31

Александра Пиценко

Невербальная коммуникация в политдискурсе: построение,
влияние, результат..... 49

Вадим Шилов

Вплив звукових ефектів на комунікацію..... 64

ЗОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В ЛІТЕРАТУРІ І ФОЛЬКЛОРІ

PRZEDSTAWIENIE SPOŁECZNYCH WARTOŚCI W LITERATURZE I FOLKLORZE

Ірина Вітичук, Владислава Українець

Звичай замість законів (за повістю «Тіні забутих предків»
Михайла Коцюбинського)..... 70

Татьяна Уткина

Традиции, обычаи и элементы фольклора российского казачества..... 77

Władysław Gorodetski

Postać Boga w tekście Apokalipsy: semantyczna analiza tekstowa (na materiale rosyjskich przekładów Biblii)..... 94

Zuzanna Bogucka

Analiza porównawcza przekładu socjolektu londyńskiego na przykładzie *Pigmalionu* G.B. Shawa..... 108

Дарія Швець
ХНЕУ імені С. Кузнеця, Харків, Україна

СУСПІЛЬНА ВАЖЛИВІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНІК МЕДІА

Вступ

Ще років 30 тридцять назад Ноам Хомський написав про способи, які використовують ЗМІ для впливу на суспільну думку. Часи змінювалися: з'являлися нові технічні пристрої, розвивалася наука, розширювалися можливості людини для підкорення нових територій, але вплив медіа не послабився, а тільки зріс.

Існують ряди класифікацій медіа маніпуляцій, тисячі коментарів на цю тему від фахових науковців та мільйони прикладів застосування журналістами такого виду обману. У 21 столітті дуже актуально знатися на видах медіа маніпуляцій, вміти їм визначати та протистояти таким операціям, особливо в час інформаційної війни. На словесному фронті застосовуються десятки видів обманних процедур, які мають різну мету, що все одно несе за собою згубні наслідки для жертви.

До мети роботи можна віднести:

- характеристику дефініції «медіаманіпуляція»
- виокремлення найпопулярніших видів обманних журналістських операцій

– з'ясування методів протистояння маніпулятивним діям в ЗМІ.

Маніпуляція медіа суспільною свідомістю реципієнтів надзвичайно потужна річ. Недаремно ж Й. Геббельс зазначав: «Дайте мені засоби масової інформації і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней» [цит. за: Шутов]. Це явище має довгу історію та постійно осучаснюється через призму модернізації технічного спорядження та осучаснення взаємодії один з одним.

За визначенням, медіаманіпуляція - вид психологічного впливу, головною метою якого є пробудження у об'єкта прихованого збудження намірів, що змінюють його бажання, поведінку, погляди тощо за допомогою ЗМК [*Медіа-маніпуляція*].

Зазвичай це здійснюється через традиційні ЗМІ: газети, радіо та телебачення, але сьогодні список джерел поширення маніпуляцій збільшився завдяки розвитку технологій. Тепер до нього додалися соціальні мережі, кінематограф, рекламні засоби тощо.

Суто інформаційно та/або за допомогою практичних зразків ЗМІ набувають можливостей впливати на способи життя і переконання. Зазвичай, об'єктом обманної операції є окремий індивід, але можливі і цілі групи-жертви.

Медіаманіпуляції стали частиною буденного життя. Вони можуть мати як локальний характер, так і загальнодержавний. Темою медіаманіпуляції може стати майже будь-що. Наприклад: за результатами дайджесту INFOCRIME Lutsk у період з 14 по 18 червня 2021 року, де було проаналізовано 1730 матеріалів на сторінках 10 інтернет-видань, новинні випуски 2 телеканалів та 8 акаунтів представників влади та політиків у Facebook, виявлено

26% маніпуляцій на тему місцевої влади, бізнесу – 23%, соціальну тему – 4%, медицину – 2% тощо (див. рис. 1).

Рисунок 1. Результати дайджесту Infocrime Lutsk у період з 14 по 18 червня 2021 року [Голуб 2021]

Способів медіаманіпуляції дуже багато. Найпростіший з них – фрагментований. Він передбачає односторонню презентацію споживачеві певної інформації. Внаслідок, стає дуже важко сформуванати цілісну картину, це впливає на зміну поглядів та намірів об’єкта.

Звичайно, медіа працює з інформацією, контроль над якою може призвести до маніпуляції свідомості. В наш час штучно продукується таке поняття як медіасвідомість – реальність, яку насаджує медіа, що помітно відрізняється від справжньої.

Час від часу поширювачі додають своє бачення під час подачі інформації, висвітлюють питання через призму власних психологічних симпатій. До того ж медіа іноді навмисно створюють величезні масиви інформації, серед яких важко вирізнити найбільш важливі. З журналістської точки зору це явище має назву інформаційний шум.

Поширеним також є приховання інформації. Акцентуючи увагу реципієнтів на «головному», замовчується те, що реально варте нашої уваги. Ще однієї з медіаманіпуляцій є оперативна подача інформації, часто неперевіреної. Ще в 1925 р. було укладено «закон випередження» М. Лунтдом, в якому зазначалося, що будь-яке перше повідомлення справляє на аудиторію більший вплив, ніж наступні. Тож, в погоні за сенсаційними заголовками журналісти часто нехтують елементарним фактчекінгом та стають трансляторами неправди, іноді – навмисно [*Media-manipulacja*].

Ще один вид таких маніпуляцій – поширення погляду на подію як єдино варіанту, створюючи ефект ідеї більшості. В цій ситуації відразу вимальовується схема спіралі мовчання Ноель Нойман. Індивід не стане висловлювати свої погляди, якщо вони не збігатимуться з думкою інших. Людина сканує «клімат» навколо себе, підлаштовується під нього. При сприятливій ситуації особа ділиться своїм баченням, у іншому випадку – мовчить.

В наш час поширилися дезінформація та обман. Ці поняття є достатньо схожими, але не синонімічними. Дезінформація – спосіб подачі інформації, яка вводить аудиторію чи конкурента в

оману. А обман – націлена подача неправдивої інформації. Саме намір є тим головним фактором, що різнить подібні поняття.

Дуже цікавою темою є міфи. Це так звані ілюзорні ідеї, що несуть певні цінності та норми, які сприймаються цільовою аудиторією без критичного осмислення та раціональної оцінки. Американський професор Г. Шиллер працював над темою медіаміфів та виокремив основні ідеї, які поширюються таким способом:

1. Міф про свободу індивідуальності
2. Нейтралітет партій чи політичних діячів
3. Відсутність у світі конфліктних ситуацій, експлуатації та пригнічення
4. Плюралізм ЗМІ
5. Міф про незмінну егоїстичну природу людини [*Media-manipulyaciya*].

Одним з маніпулятивних ефектів є техніка «сендвіча» – нашарування негативних та позитивних подій. Розрізняють отруйний та цукровий «сендвічі». У першому випадку відбувається обрамлення позитивного факту свідомо вигаданими поганими, а в другому – нівелюється ефект «начинки».

Зараз поширюється посилення на анонімний авторитет – так звана «сіра пропаганда». Найчастіше у якості авторитету виступає політичний, релігійний чи науковий діяч. Звичайно, при цьому ім'я не повідомляється, використовуються цитати документів та оцінки експертів. Фрази «вчені встановили» чи «лікарі повідомили» скоріш за все пусті слова, які не мають жодного підтвердження. В таких випадках джерело залишається

неідентифікованим, а журналісти невинними, бо думка ж набуває солідності.

Медійники користуються і прийомом емоційного резонансу. Під час його використання пропагандистська інформація виокремлюється шляхом емоційного піднесення, відповідним тоном та подачею. Для того, щоб привчити людину до насилля, достатньо часто транслювати такі страшні випадки в медіа. У людини виникає психологічне звикання, ця тема набуває буденності.

Ще однією з медіаманіпуляцій є створення ефекту присутності. Він включає низку технік, що імітують реальність, а використовують їх при «репортажах з місця подій» чи кримінальній хроніці, фабруючи заднім числом зйомку «реального погрому» чи автокатастрофи.

В додаток до вище переліченого реципієнти зіштовхуються з такими маніпуляціями, як поширення загальних стереотипів, моделей поведінки, визначення порядку денного, який уникає важливості, створення псевдоподії, (найчастіше для репортажу), міфами тощо.

Але протистояти цій машині можна. Найпростіше рішення – захистити себе від джерел маніпуляції. Можна поступово відмовлятися від телевізорів чи радіо, бо вони можуть викликати стресові ситуації та психологічні розлади. Також, потрібно завжди аналізувати інформацію, знаходити в ній протиріччя та невідповідності. Важливо намагатися раціонально сприймати інформацію, шукати намір, який маніпулятор прагне приховати від вас.

На цей час існує величезна кількість програм, курсів, лекцій тощо, які спрямовані на поширення медіаграмотності серед населення, навчають критично мислити та раціонально сприймати почуте та побачене.

Найголовніше – не бути натовпом. Так званім «стадом» маніпулювати простіше, ніж індивідами. Першим про це написав Гюстав Лебон у своїй книжці «Психологія народів і мас» 1895 року:

У колективній душі інтелектуальні здібності індивідів і, отже, їхня індивідуальність, зникають; різнорідне потопає в однорідному, і беруть верх несвідомі якості... Отже, зникнення свідомої особистості, перевага особистості несвідомої, однастайний напрямок почуттів і ідей, обумовлений навіюванням, і прагнення перетворити негайно в дії ідеї, що їх було навіяно — от головні риси, які характеризують індивіда в натовпі. Він вже перестає бути самим собою і стає автоматом, у якого своєї волі не існує» [Лебон 2020].

Висновки

Медіаманіпуляції – популярний вид психологічного впливу на сьогоденішній момент. Технік таких операцій неймовірна кількість. Серед найпопулярніших можна навести поширення фрагментованої інформації, приховування важливої інформації, просування погляду на події як єдиного варіанту, техніка «сендвічу», створення ефекту присутності тощо. Вкрай необхідно знатися кожному на елементарних правилах протистояння такій машині обману. Тільки інформаційна гігієна може стати запорукою «чистого» від медіаманіпуляцій майбутнього. Тож, особисто кожен має вирішити де поставити кому у фразі «Дослідити неможливо обчислити» [Дзюбко 2019].

ЛІТЕРАТУРА

- Голуб, М. (2021). *Маніпуляції про політику, гроші та джунглі у медіа*. В: Сила правди. URL: <https://sylapravdy.com/manipulyaciyi-pro-polityku-groshi-ta-dzhynsa-u-media-dajdzhest-infocrime-lutsk-14-18-cheruvnya/>.
- Дзюбко, А. (2019). Маніпуляції в медіа: ДОСЛІДИТИ НЕМОЖЛИВО ОБЧИСЛИТИ. URL: <https://ua.ejo-online.eu/4556/mediadoslidzhennia/media-manipulation-research>.
- Медіа-маніпуляція*. В: Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіа-маніпуляція>.
- Лебон, Г. (2020). Психологія народів и масс. Киев.
- Шутов, Р. Пропаганда та маніпуляції. URL: http://mediadrivеr.online/manipulyatsiyi_ta_propahanda/manipulyatsiyi-ta-propaganda/.

Spółeczne znaczenie badań technik manipulacyjnych w mediach

W artykule rozważane jest społeczne znaczenie badań nad manipulacją medialną. W związku z ciągłym rozwojem technologii, zwiększaniem ilości informacji i unowocześnianiem środków komunikacji odbiorcy stopniowo tracą krytyczne myślenie o tym, co słyszeli i widzieli. Otwiera to szerokie możliwości wdrażania manipulacyjnych technik medialnych. Rozważono główne rodzaje takich operacji, opisano definicję „manipulacji mediami” i wskazano drogi zwiększenia poziomu umiejętności korzystania z mediów.

Słowa kluczowe: *manipulacja mediami, środki masowego przekazu, wpływ psychologiczny, zarządzanie świadomością, higiena informacji.*

Social importance of research of manipulative media techniques

The Author of the article considers the social importance of the study of media manipulation. Due to the constant development of technology, increasing the amount of information and modernization of means of communication, recipients are gradually losing critical thinking about what they have heard and seen. This opens wide opportunities for the implementation of manipulative media techniques. The main types of such operations were considered, the definition of "media manipulation" was described, and some tips were recommended to increase the level of media literacy.

Key words: *media manipulation, mass media, psychological influence, consciousness management, information hygiene.*

СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Наразі існує багато проблем із журналістською спільнотою на окупованих територіях. Зайва політизація контенту замість уваги на гуманітарних та безпекових темах. Відсутність інформування українськими новинами, повне їх блокування. Пропаганда, яку використовують як один із напрямків інформаційної війни через засоби масової інформації. Окрім мілітаристської складової та силових методів, застосовується економічний тиск, диверсії в галузі інформаційної інфраструктури. Здійснення інформаційних атак на окупованих територіях вже стало невід'ємною частиною життя українців, яким нав'язують ідеї федералізації, проблеми Криму тощо.

Управління поведінкою людини може бути структурним, як в армії, коли керівник віддав накази й керує підлеглими, так і безструктурним, в цьому випадку навколо громадськості формується таке інформаційне поле, яке буде стимулювати її діяти так, як потрібно «верхівці» керуючої області. Цілеспрямоване й системне просування певних ідей безструктурним способом є пропагандою, якою пронизані всі медіаресурси [Слова та війни].

Журналісти все частіше стикаються з критикою та інтернет цькуванням щодо своїх висловлювань на складні теми. Інформаційну війну можна розглядати як новий вид бойових дій, активну протидію в інформаційному просторі. Російська

пропаганда націлена щодо послаблення України в політичному, економічному, інформаційному плані, являючи собою глибоку і багаторівневу агресію. Незліченні фейки отримуються не тільки від ЗМІ, а й в соціальних мережах. Деякі з них навіть підтримують агресію аудиторії до новин, що освітають журналісти [Гнатюк]. Саморегулювання соціальних мереж зараз вже не є ефективним методом боротьби та варто встановлювати вищі закони для того, щоб позбутися надмірного дезінформування серед українського населення.

Результатом інформаційної війни є значні людські та матеріальні втрати, як серед цивільного населення та об'єктів, так і серед військових. Використання збройних сил у Криму, реклама і позиція щодо терористів Донбасу безпосередньо порушує міжнародне гуманітарне право і є закликом до його порушення. Росія спростовує негативні звіти та коментарі шляхом обмовляння медіа, ставлячи під сумнів авторитетність та значущість інформації, наприклад, про збройну анексію Криму, що відбулася у 2014 році: «Росія не брала участь у конфлікті. Росія підтримувала кримських повстанців. Росія спланувала все». Тільки одне з цих тверджень може бути правдою. Те, що Путін зробив всі ці три заяви перед камерами, показує до якої міри дійшли російські ЗМІ, маніпулюючи обманом [Яворська 2016].

Ініціатором «гібридних війн» виступають держави з тоталітарними та неоімперіалістичними режимами, які зважають на негативну реакцію світової спільноти щодо силових акцій і початок повномасштабної війни, проте у внутрішньополітичному аспекті сподіваються на «дух перемог» [Цюрупа 2015: 63].

Агресор розгорнув шалену пропагандистську війну – з побудовою «в телевізорі» альтернативної зомбі-реальності, яка нічого спільного не має з істиною. У самих військових структурах створено своєрідні спецсили інформаційної війни. Є підпорядкована владі та жорсткою контрольована система засобів масової інформації, спеціальні бойові підрозділи інформаційної війни й призовані в них журналісти [Гнатюк]. Крім того, за допомогою інформаційної зброї розгорається ксенофобія, тероризм і дискредитується український уряд. Усе це свідчить не тільки про ведення інформаційної війни, а й про її протиправність, порушення міжнародного права.

До прямого вторгнення на територію України був чітко сформований підготовчий етап – цілий комплекс заходів держави-агресора перед війною. Насамперед розбудова армії та інших силових формувань; різноманітні втручання у внутрішні справи країни – майбутньої жертви, у вибори; підбурювання до масових виступів проти влади; створення різноманітних фінансованих пропагандистських організацій і партій; налагодження системної інформаційної обробки населення – як власного, так і країни-противника, і, що не менш важливо, – світової спільноти. І все це вже була гібридна війна [Залізник 2017].

На початку 2013 року начальник Генштабу збройних сил Росії В. Герасимов прямо, не оглядаючись на потреби конспірації та дипломатії, розказав тактику ведення гібридної війни проти України:

Акцент методів протиборства, зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних,

гуманітарних та інших невійськових заходів, які тріалізуються із залученням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється воєнними заходами прихованого характеру, у т.ч. через реалізацію інструментів інформаційного протиборства і через дію сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили, зазвичай під виглядом миротворчої діяльності та кризового врегулювання, перехід робиться тільки на якомусь етапі, в основному для досягнення остаточного успіху в конфлікті [цит. за: Горбулін 2014].

Цього було достатньо аби зрозуміти, що Росія готує велику війну проти України.

У Воєнній доктрині Росії немає поняття гібридної війни, але міститься визначення характерних особливостей сучасних воєнних конфліктів. Йдеться про «комплексне застосування воєнної сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, які реалізуються широким використанням протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій» [Світова гібридна війна: 37]. Окремий глобальний напрям діяльності пропагандистів РФ – це, безперечно, спекуляції на історичні теми. Здебільшого обігруються такі судження: «Крим і “Новоросія” – одвічно російські території», «Україна як штучне утворення, яке не має історії до 1991 року», «Територія України є подарунками або царів, або більшовицьких вождів», «Українці – народ-зрадник, який під час Другої світової війни був у колаборації й не зробив жодного внеску в перемогу над Гітлером» [Вагнер 2015].

Зростання рівню відповідальності журналіста до аудиторії та своїх колег піде на користь свободі слова і демократії. Велику роль у протидії та перемозі в інформаційній війні грають саме

засоби масової інформації. Факти, що висвітлюють медіа, акценти на певні явища чи аспекти протистояння, формують думку аудиторії про конфлікт, стимулюючи до потрібної реакції. ЗМІ мають можливість перетворювати малі конфлікти на масштабні війни та навпаки. В протидії інформаційній війні виступає також безпосередньо громадськість, особи з активною життєвою позицією, які через інтернет доносять інформацію відмінну від такої, яка нав'язується суспільству ззовні.

ЛІТЕРАТУРА

- Вагнер, О. (2015). *Проект українських істориків розвінчує історичні міфи російської пропаганди*. В: Радіо Свобода, 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26786505.html> (17.04.2018).
- Гнатюк, С. Л. Журналістика на території України в умовах гібридної війни: межі та можливості державного регулювання. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/8122016-258af.pdf> (19.04.2018).
- Горбулін, В. (2014). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії *реваншу*. «Стратегічні пріоритети», № 4 (33). 5–12.
- Залізняк, Л. (2017). *Україна і Росія: війна цивілізацій*. «Універсум», № 3-4. 4–11.
- Світова гібридна війна: український фронт, під ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017
- Слова та війни (2017). Україна в боротьбі з російською пропагандою, під ред. В. Єрмоленко. Київ: К.І.С. URL: https://issuu.com/internews-ukraine/docs/words_and_wars_ukr (10.04.2018).
- Цюрупа, М. (2015). *Питання визначення сутності «гібридної війни»: на прикладі збройної боротьби на сході України (середина 2014 – кінець 2015 рр.)*. «Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень», вип. 5/6 (79/80). 56–65.
- Яворська, Г. М. (2016). *Гібридна війна як дискурсивний конструкт*. «Стратегічні комунікації», № 4 (41). 41–48.

Istota wojny informacyjnej Rosji z Ukrainą

Artykuł ujawnia problem potężnego wpływu na ludność cywilną poprzez rozprzestrzenianie fałszywych, wrogich grup informacyjnych na terytoriach okupowanych Ukrainy, zagrożenia wolności konsumpcji informacji w przestrzeni medialnej, zachęcania do jednego modelu zachowań masy słuchaczy. Zmiana lub wzmocnienie systemu medialnego jest najlepszym sposobem na

stymulowanie odbiorców do kształtowania moralno-etycznych zasad i wartościowania odbioru.

Słowa kluczowe: *media, wojna informacyjna, dziennikarstwo, propaganda, agresja.*

The essence of Russia's information war against Ukraine

The article reveals the problem of powerful influence on the civilian population through the spread of fake, false, hostile, information groups in the occupied territories of Ukraine, threat to the freedom of information consumption in the media space, encouragement of one model of behavior of the mass of listeners. Changing the media system or strengthening one is the best way to stimulate the audience to form the moral, ethical, value principles of the audience.

Key words: *media, information war, journalism, propaganda, aggression.*

СУЧАСНІ PR ТЕХНОЛОГІЇ У ВИБОРЧИХ КАМΠΑНІЯХ

Вступ

Вибори завжди були складним та важливим процесом у суспільстві, який з часом сильно еволюціонував. Колись козакі підкидали шапки, коли голосували за гетьмана [Греченко 2017], а для радянських людей це взагалі було свято, заради якого вони одягали парадний одяг, співали пісні та після відданого голосу йшли до буфету, де могли придбати дефіцитні продукти. Зараз кандидати вдаються до інших, більш сучасних технологій. Виборча кампанія починає готуватись за рік до виборів, яка включає офіційну реєстрацію кандидатів, їх передвиборну боротьбу, покликану познайомити виборців з програмами та з саме кандидатами, і на цій основі зробити свій вибір. Для кандидата ця кампанія є головною рушійною силою, бо саме вона може забезпечити його перемогу в день виборів. Кожен серйозний претендент має особистого PR-спеціаліста, або навіть відділ. Фахівці з проведення піар-компаній мають в своєму розпорядженні дуже велику кількість всіляких засобів і прийомів, ось приклади таких технологій:

Спічрайтинг – написання текстів для усних виступів перед аудиторією. Написати текст, до якого прислухаються та зрозуміють, важко. Спочатку спічрайтеру треба врахувати безліч складових, таких як цільова аудиторія, місце та час проведення. Промова повинна бути максимально наближена до слухача, проста та лаконічна. Ціль спічрайтингу привернути увагу до слів

політика, таким чином дуже важлива цільова аудиторія, її статус, рівень освіти та багато інших характеристик, від яких залежить вибір слів та стиль викладання. Немало політичних діячів мають поставлений голос та здатні переконливо говорити, у цьому випадку задача спічрайтера підібрати влучні аргументи та застосувати яскраву стилістику мови [Литвин 2017].

Дебати – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії спрямований на переконання у своїй правоті [Все про дебати 2020]. Вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформувані у слухачів позитивне враження від власної позиції. В історії чимало ситуацій пов'язаних з політиками, які дійсно вражають і обговорюються ще не одне десятиліття. Саме така ситуація трапилась 26 вересня 1960 року в США, коли відбулися перші в історії теледебати між віце-президентом Річардом Ніксоном та його суперником, 43-річним сенатором-демократом Джоном Кеннеді. На цю історію як на повчальну посилаються у багатьох підручниках зі зв'язків з громадськістю. У цей період у більшості американських сімей з'явився телевізор і вперше так багато виборців спромоглися побачити обох кандидатів практично перед собою. Їхній зовнішній вигляд, голос і впевненість у собі мали не менше значення, ніж слова. Але залишалась значна частка людей, які слідували за дебатами за допомогою радіо. День дебатів був для Ніксона дуже невдалим. Він тільки-но оговтався від хвороби, через яку втратив декілька кілограмів,

через це костюм на ньому просто висів, а ще й зливався з фоном студії. Ніксон виглядав на екрані так погано, що, за словами директора телекомпанії, був схожий на смерть. Відмовившись від гриму, він виглядав блідим, а при яскравому світлі здавався неголеним. Під час дебатів Ніксон рідко посміхався, здавався втомленим і похмурым, помітно нервував, не знав, куди подіти руки і як краще поставити ноги. Але потім сталося найстрашніше – його обличчя вкрилося краплями поту, який він чи не щохвилини витирав носовою хусткою. А це не маловажливі деталі, коли йдеться про імідж політика, впевненість у собі і майбутньому країни. Всі ці деталі оголюють людину, і працюють як детектор брехні, тіло дуже складно змусити брехати. Міміка, жести, погляд, положення тіла, кажуть нам набагато більше, ніж слова. Люди в першу чергу дивляться, як говориться, а вже потім сприймають, що говориться, особливо в наш час. Так само було і в 1960 році, Кеннеді виглядав спокійно, впевнено, чітко жестикулював. Звісно, промова двох політиків була написана найкращими політтехнологами, але блискуча мова Ніксона і невпевнена поведінка ніяк не погоджуються між собою, радіослухачі цього не помітили і віддали голос за Ніксона, але опинилися в меншості порівняно з телеглядачами. Ніхто не знає, який був би результат виборів, якщо у той час не було телебачення, можливо історія пішла б абсолютно в іншому напрямку. Таким чином політик, коли бере участь у дебатах, повинен враховувати абсолютно все, всі найдрібніші деталі, починаючи від кольору костюма і закінчуючи рухами рук, ніг та не забувати про погляд. Політик – це психолог, який віртуозно

впливає на вас і вашу точку зору. Саме тому, такий прийом як дебати залишається актуальним і зараз, про це говорять гучні дебати між Володимиром Зеленським і Петром Порошенком, які відбулись на стадіоні «Олімпійський» в Києві, і в 2019 році було використано ще більше цікавих прийомів у порівнянні з 1960 роком. Головною зброєю кандидатів була промова, яка була грамотно складена та наповнена метафорами на кшталт «Ми з вами голосували за одного Порошенка, а вибрали іншого» або «На сьогоднішній день у нас є дуже гарна обгортка, – каже Порошенко, – а в цю обгортку кожен може покласти що хоче», також було достатньо афоризмів, наприклад «Я не ваш опонент, я ваш вирок!», «Ви не пророк, а я не Мойсей, щоб кудись вести Україну», а також у їхніх промовах було чимало маніпуляцій та повторів.

Інтерв'ю з кандидатом це комунікативний інструмент, який допоможе аудиторії дізнатися більше інформації про політика, який в нього досвід, світогляд, в якому напрямі думас. Прослухавши розмову, кожен голосуючий зробить свої висновки і зможе зрозуміти чи підходить такий лідер країні. Прикладом вдалого використання цього інструменту є інтерв'ю Дмитра Гордона, яке він взяв у Володимира Зеленського за рік до виборів. Тоді українці подивились на Володимира як на справжнього кандидата на місце президента, у якого є всі шанси виграти вибори. Він говорив не властиві йому речі, бо всі звикли до жартів та невимушених розмов з боку Зеленського, інтерв'ю ж розкрило його зовсім з іншого боку.

Перебільшення значимості однієї з проблем регіону. Штучне створення ситуації, навколо якої можна розгорнути гучну пропагандистську кампанію з активним залученням ЗМІ. Кандидат очолює рух «за» або «проти» і на хвилі актуальності проблеми збільшує свою популярність.

Серія аналітичних статей, присвячених соціально значущим темам. Головне завдання цих матеріалів – переконати читачів, що запропонований кандидатом шлях вирішення проблем є найбільш ефективним. Стаття зазвичай вибудовується за такою схемою: опис поточної ситуації і труднощів, з якими стикається пересічний виборець; виклад декількох способів виходу з положення, що склалося, це створює видимість об'єктивного пошуку найкращого рішення.

Виборча кампанія в соціальних мережах. Всі знають наскільки важливу роль Інтернет має у наш час. Використання соціальних мереж політиками як інструмента просування є ефективним, бо залучає в процес виборів наймолодшу аудиторію, нагадуючи їм про свій обов'язок проголосувати. Молодь не докладаючи зусиль дізнається про політиків, про їхні мотиви і про те, як може змінитися життя населення після виборів. Технології Інтернету та соціальних медіа у виборах почали використовуватися з 1996 року у США, коли з'явився перший передвиборчий сайт кандидата у президенти. У 2000-х роках цифрові технології дозволили впровадити фандрайзинг (процес залучення грошових коштів та інших ресурсів, які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проєкту або своєї діяльності в цілому), розпочалася

мобілізація електорату через Інтернет. Наприкінці 2000-х на перше місце для просування кандидатів стали виходити соціальні мережі, на початку 2010-х – мобільні технології та big data. Із середини 2010-х як передвиборчий інструмент починають розвиватись мобільні месенджери. Найбільш показовими кейсами, пов'язаними із соціальними медіа, є кампанії Барака Обами та Дональда Трампа. Що стосується українських прикладів використання соціальних мереж у виборчій кампанії, то не можна не згадати про Володимира Зеленського, який вів досить невимушено свій блог в Instagram, перед тим як став серйозним політиком. Він викладав процес підготовки до виборів, команду, розбавляючи все це буденними і часто кумедними ситуаціями. Викладав фото, на яких видно, як він активно займається спортом, як більшість молодих людей надає перевагу вуличній шаурмі, ніж вишуканому обіду в ресторані. За допомогою мереж він руйнував усі стереотипи, які пов'язані з політиками, малорухомими, занадто серйозними і які не люблять публічність приватного життя, хіба що для піару. Звісно в його блозі з'являвся і хейт з боку підписників, який він вдало використовував на свою користь. В коментарях багато хто називав його «клоуном», через це Володимир зробив особисту віртуальні маску клоуна, яку використовував сам, коли мова йшла про вибори і цією маскою могли користуватись підписники і всі охочі, виглядало це досить ефектно. Також у блозі було багато кумедних відеороликів, які набирали шалену кількість переглядів. Таким чином Володимир Зеленський «переманив» на свій бік майже всю молодь.

Маніпуляції як інструмент політиків

Маніпуляції це одна з найефективніших технологій на виборах, бо використовується психологічний тиск на людей, який більшість не помічає.

Наприклад, в період президентської кампанії прийом маніпуляції базовими потребами, страхами і інстинктами виборців активно експлуатувала команда Петра Порошенка, яка намагалася залякати електорат: натякаючи, що тільки їх лідер здатний зупинити агресора. *"21 квітня – вирішальний вибір"; "Головне – не втратити країну"*.

Зараз підтримку нарощують політичні сили з більш позитивною риторикою, які намагаються не налякати електорат, а запропонувати конкретні соціальні вигоди. Таку тактику, зокрема, використовувала команда Юрія Бойка, обіцяючи виборцям мир – базову потребу, соціальні гарантії – тобто захищеність і цілком конкретну вигоду у вигляді зниження тарифів: *"Мир в Україні"; "Повернемо нормальні тарифи"*.

Актуальний для українців запит на мир виражається також в тому, що люди позитивно реагують на створення різних політичних об'єднань. Цей прийом взяли на озброєння *"Опозиційний блок"* і об'єднані сили українських націоналістів, до складу яких увійшли *"Свобода"*, *"Національний Корпус"*, *"Правий сектор"* і деякі патріотичні організації.

Потреба в захисті і безпеці є однією з базових потреб кожної особистості. До того ж в умовах війни на Донбасі образ сильного лідера стає ще більш затребуваним. Відчуття безпеки можна забезпечити різними шляхами. Залежно від спрямованості, партії

лідерів пропонують сильну економіку, доступну медицину та інше. Але самий простий і зрозумілий спосіб – це військова безпека. Активно образ сильного лідера експлуатували об'єднані сили українських націоналістів – "Національний Корпус", "Свобода" і "Правий сектор": "На захист України"; "Сила. Благополуччя. Порядок".

До цього образу в парламентській кампанії також звертався лідер Радикальної партії Олег Ляшко – для нього це один з базових образів: "Сильний президент – порядок в країні"; "Захистимо Україну".

Будь-який політик прагне створити "ефект масовості". Суть цієї маніпуляції полягає в тому, що люди з підвищеною тривожністю і бажанням знизити рівень хвилювання віддають перевагу безпечному вибору, тобто вибору більшості. Таким чином, виборці, особливо ті що не визначилися до кінця, намагаються уникнути відповідальності та убезпечити себе від почуття провини в разі "фіаско" їх політичного обранця. Активно цей прийом використовували лідери "Опозиційного блоку". Не маючи суттєвої підтримки (близько 1,5%), вони намагались переконати електорат в протилежному: "Нас – більшість".

Серіал «Слуга народу» – маніпуляція?

Чи є серіал «Слуга народу» маніпуляцією і досі актуальне питання. Тож за кого проголосували українці, за відомого шоумена і новачка в політиці Володимира Зеленського або за Василя Голобородька, головного героя комедійного серіалу "Слуга народу». У серіалі актор Зеленський зіграв вчителя історії,

який став президентом. Факт полягає в тому, що Зеленський активно використовував імідж свого героя в ході кампанії, як би кажучи виборцям: "Голобородько – це я". Кадр з фільму, де Зеленський в ролі Голобородько з портфелем під пахвою, ілюструє програму кандидата на його сайті. Це ж фото використовувалося і на сайті його команди в Facebook. Словосполучення "Слуга народу" фігурувало на агітаційних матеріалах шоумена, хоча незрозуміло, що це - назва серіалу або створеної однойменної партії, яка висунула Зеленського в президенти. Нарешті, сам серіал, перший сезон якого вийшов восени 2015 року, був повторно показаний перед виборами. Більш того – найсвіжіший третій сезон побачив світ за лічені дні до першого туру.

В одному з опитувань, створених до виборів, соціологи намагались з'ясувати причини, за якими українці збиралися голосувати за Зеленського в першому турі. Найбільш популярною відповіддю, яку дали 54 відсотки респондентів, була наступна – "тому що він – людина ззовні системи, нове обличчя в політиці". Варіант "мені подобається, як він зіграв президента в серіалі" "Слуга народу", набрав найменше голосів – шість відсотків. За оцінкою соціологів, серіал допоміг шоумену, але не був вирішальним для його успіху.

Набагато важливішою є вся продукція студії "Квартал-95" Зеленського, яка за 15 років стала провідним сатиричним шоу в Україні. Команда "Кварталу" весь час висміює політиків, і створюється враження, що вони дуже добре розбираються в політиці. Це теж стало одним із чинників такого успіху на

виборах. Іншими словами, в очах телеглядачів Зеленський не виглядає некомпетентним. Зараз же Квартал часто згадує про Зеленського у своїх виступах, навіть з'явився новий актор Юрій Великий, який копіює Зеленського, але головне те, що Квартал-95 не висміює рішення та дії Володимира. Екс-сценарист «Студії Квартал 95» та заступник голови Офісу президента України Володимира Зеленського Юрій Костюк пояснив, чому не висміюють голову держави. Заступник голови офісу Зеленського зізнався, що висміювати голову держави стало важче.

«Коли починаєш критикувати президента, це дивно, бо маєш його телефон, ти можеш набрати і все йому сказати», – сказав екс-сценарист. За його словами, акторам «Кварталу 95» нема чого робити це через сцену. Отже, серіал «Слуга народу» – це дійсно новий вид PR технологій, який особисто на мій погляд, був дуже влучним, креативним, якісним і дивлячись на результат, таким що працює.

Харківські вибори. Що обіцяли нам кандидати, що спільного в цих обіцянках

У виборчому бюлетені було лише 10 кандидатів. Кожен щось обіцяв своїм виборцям: одні не стримувалися у фантазіях і обіцяли безкоштовний проїзд у транспорті та майже безкоштовні комунальні послуги, інші взагалі не турбувалися щоб скласти передвиборчу програму. Найактивнішими кандидатами були Михайло Добкін та Ігорь Терехов. Головною передвиборчою "фішкою" Добкіна була програма "Турбота", він обіцяв роздавати всім незаможним по 2 тисячі гривень під час опалювального сезону на оплату комунальних послуг. Ігор

Терехов активно вів виборчу кампанію, і головним своїм досягненням він називав реконструйований зоопарк, а його головною обіцянкою була картка харків'янина, за допомогою якої можна було б економити на проїзді та багатьох міських послугах. Більшість обіцянок були досить традиційні: ремонт житла і лікарень, будівництво дитсадків, розвиток громадського транспорту, більшість обіцяла підвищити заробітну плату медикам.

На цих виборах 2021 року не було нічого нового, всі як завжди робили ставку на підвищення рівня життя харків'ян. Загалом кандидати на місце мера Харкова витратили на агітацію понад 9 мільйонів гривень, за даними проміжних звітів. Найбільше грошей в агітацію вклав Ігор Терехов, а саме 7 мільйонів гривень, він і став мером Харкова.

Висновки

У виборчих кампаніях найпоширенішими маніпулятивними прийомами залишаються апеляція до безпеки та спекуляція на вигодах. У першому випадку політики закликають до ірраціонального в людині: страхів, тривожності. У другому – до базових потреб. При цьому потрібно пам'ятати, що мета будь-якої маніпуляції – саме обдурити та заплутати. Щоб уникнути розчарування, виборці мають орієнтуватися на конкретні аргументи та пропозиції політиків, а не абстрактні гарні гасла. Це – єдиний спосіб не потрапити на політичний гачок.

Політичні ігри – ігри, за які люди платять не лише якістю життя, а й життям загалом. Кожен хід у цій шахівниці – це зазор на майбутнє. Кожний підставний пішак і втрата може означати

поразку, а втрата значної фігури – розслабити супротивника і призвести до перемоги. І народ у цій грі сам вирішує, чи зробити з пішака короля.

ЛІТЕРАТУРА

- Греченко, В.А. (2017). Історія та культура України: підручник. Харків: ХНУВС.
- Литвин, А. В. (2018). Спічрайтинг як технологія політконсалтингу. *Технологія і техніка друкарства*, 4 (58). 84–90. URL: [https://doi.org/10.20535/2077-7264.4\(58\).2017.123858](https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(58).2017.123858)
- Все про дебати: що таке дебати та яка від них користь? (2020). URL: <https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/vse-pro-debaty-shho-take-debaty-ta-yaka-vid-nyh-koryst.html>

Nowoczesne PR-technologie w wyborczych kampaniach

Autorka zastanawia się nad niektórymi technologiami i technikami psychologicznymi stosowanymi przez polityków w kampaniach wyborczych i próbuje znaleźć odpowiedź, czy w naszych czasach można uniknąć presji informacyjnej i dokonać właściwego wyboru. Analizowane są obietnice wyborcze polityków ukraińskich i ich podobieństwa.

Słowa kluczowe: *polityka, proces wyborczy, technologie PR, kandydaci, manipulacja.*

Modern PR-technologies in election campaigns

The author aims to consider some of the technologies and psychological techniques used by politicians in their election campaigns and asks whether it is possible in our time to avoid information pressure and make the right choice. Election promises and their similarities are analyzed.

Key words: politics, election process, PR technologies, candidates, manipulation

Анастасия Стародубцева
УЯК в Кельце, Польша

РУССКИЙ ЯЗЫК В РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОМ БОГОСЛУЖЕНИИ КАЗАХСТАНА: ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ

Культурно-цивилизационное пространство Казахстана, в силу географических и социально-исторических условий, является центром взаимодействия и сосуществования различных этнокультурных групп. Вместе с тем на протяжении столетий в непосредственном соседстве и взаимодействии оказались христианство, ислам, буддизм и другие религиозные движения и учения.

В связи со сменой государственной атеистической идеологии и распадом СССР произошел значительный религиозный подъем, который стал существенной частью этнокультурной и конфессиональной идентичности не только коренного народа – казахов, но и других этнических групп.

На сегодняшний день интерес для исследователей представляет Римско-католическая Церковь в Казахстане, поскольку ее развитие и современное функционирование тесно взаимосвязаны с теми событиями, которые происходили в данном регионе в прежние исторические эпохи.

В настоящее время большая часть верующих образована поляками, немцами, литовцами и другими народами, подвергшимися депортации в советский период, традиционно исповедующими католицизм. Несмотря на то, что католическая община Казахстана, согласно данным Конгрегации евангелизации народов, составляет 112,5 тысяч человек (0,63 % всего населения страны), она представляет собой неотъемлемую часть казахстанского народа и принимает активное участие в решении общегосударственных задач.

Языком богослужения католической церкви Казахстана, как и в большинстве постсоветских стран, является – русский. Кроме того, в отдельных приходах могут использоваться языки диаспор, что обусловлено полиэтничностью исследуемого региона, а также наблюдается постепенное включение казахского языка.

Цель данного исследования – определить перспективы функционирования русского языка в католическом богослужении в Казахстане на материале медиадискурса.

История католицизма в Казахстане

Многонациональный состав Казахстана, формировавшийся на протяжении нескольких столетий, во многом предопределил, в том числе и религиозное разнообразие.

Первые задокументированные свидетельства появления католиков в Средней Азии относятся к XIII веку. Согласно историческим свидетельствам, «в 1245 году монахи Ордена Святого Франциска Джованни дель Плано Карпини, архиепископ Антиварийский, Бенедикт Поляк и Стефан из Чехии» совершили миссионерскую поездку в Монгольскую

империю [Приходько 2000: 10]. Однако, несмотря на попытки Ватикана организовать церковные структуры на территории современного Казахстана, «в последующие столетия католичество было вытеснено исламом» [Нурбаев 2011: 48].

Спустя почти шесть столетий, для католической церкви Российской империи, в том числе и азиатской ее части, начался совершенно новый период. С «начала XIX века в Сибири создавались первые католические приходы», где можно было на законных основаниях участвовать в богослужении и принимать таинства [Емельянов 2002: 86].

В результате распространения католичества и заселения территории современного Северного Казахстана поляками и немцами в XX веке началось строительство первых католических храмов. Одним из первых был возведен «храм, посвященный Пресвятому Сердцу Иисуса в г. Петропавловск» [Католическая церковь в Казахстане].

После Октябрьской революции 1917 года католическая церковь, как и другие религиозные течения, была подвергнута преследованиям. В СССР были упразднены «католические церкви латинского и византийского обрядов», священники были отправлены в ссылки и лагеря [Лиценбергер 2001: 300].

Наиболее тяжелым периодом для католической церкви СССР и Казахстана был период Большого Террора. После ужесточения законодательства в отношении религии после 1929 года началась борьба с католиками, священниками, а также разрушение и перепрофилирование церквей и часовен. Таким образом,

упразднение структуры церкви и многочисленные аресты священников привели к формированию подпольной церкви.

Однако парадоксальным образом возрождение католической церкви в Казахстане пришлось на период массовых депортаций в Среднюю Азию народов, традиционно исповедующих католицизм. Начиная с 1930 года, в концентрационные лагеря в Казахстане были депортированы многие священники, которые после освобождения селились в местах проживания католиков и вели подпольное служение.

Среди них был и Владислав Буковинский, сыгравший значительную роль в сохранении и распространении католицизма в Казахстане. Он незаконно вел пастырскую работу в Караганде и ее окрестностях, а также совершал миссионерские поездки в Алматы, Таджикистан, Актюбинск и Семипалатинск.

Таким образом, можно предположить, что В. Буковинский был родоначальником структур современной католической церкви в Казахстане. Несмотря на то, что его служение проходило подпольно и под угрозой ареста, первые легальные католические общины при советской власти были зарегистрированы «в 1977 году в Караганде, главном духовном центре католиков Казахстана и Средней Азии, и Тайынше», через три года после его смерти [Шнайдер 2012: 6].

В 1977 г. было получено разрешение на создание католического прихода в Караганде, и уже в 1978 году был возведен храм в честь святого Иосифа. В то же время священник Альбинас Думбляускас основал «подпольный мужской новициат», а также приглашал монахинь из «Конгрегации сестер

служительниц Иисуса в Евхаристии», тем самым создавая условия для появления местных призваний [Шнайдер 2012: 11].

С распадом Советского Союза и становления независимого Казахстана начался активный процесс возрождения религиозных течений, в том числе и восстановление католической церкви. Отправной точкой можно считать 13 апреля 1991 года, когда по решению Ватикана была установлена «Апостольская Администратура Казахстана и Средней Азии» [Официальный документ Ватикана: 6].

Одним из важнейших событий для католиков Казахстана и Средней Азии стал визит Папы Римского Иоанна Павла II в 2001 году и проведение им мессы на русском языке под открытым небом на площади Мать-Родина. Данное событие привлекло внимание к вопросу функционирования католической церкви, восстановления церквей и укрепления католических общин постсоветского пространства.

Отдельно хотелось бы отметить, что Русская православная церковь критически отнеслась к визиту Понтифика, поскольку «Казахстан считается канонической территорией Русской Церкви» [Смыкалин 2015: 39]. Таким образом, действующим на тот момент главой отдела внешних связей Московского Патриархата митрополитом Кириллом высказывались сожаления о том, что «папа римский Иоанн Павел II не испросил согласия главы Русской православной церкви на визит в Казахстан» [Астана стоит мессы].

11 сентября 2016 г. в соборе Пресвятой Девы Марии Фатимской в Караганде состоялась «беатификация В.

Буковинского» [Grajewski 2016], ставшая еще одним важным историческим событием для католической общины Казахстана, поскольку это была первая беатификация в истории страны. На данном богослужении присутствовали представители власти и других конфессий, в том числе ислама и православия, большое количество паломников из соседних республик, а также Польши, Латвии и Германии.

Сегодня Римско-католическая церковь Казахстана – это официально функционирующая церковная структура со своими епископами, семинарией, приходами и, прежде всего, верующими, среди которых не только представители этнических групп католической традиции, такие как поляки, немцы, литовцы, но также значительное количество русских, корейцев и постепенно растущее количество казахов.

По словам пресс-секретаря конференции католических епископов Казахстана о. Петра Пытлованы, на 2021 год католическая община Казахстана составляет «182 тысячи человек» (около 1% населения РК). В настоящее время осуществляет деятельность «католическая церковная провинция – митрополия», центром которой является, расположенная в столице, ныне г. Нур-Султане, «Архиепархия Пресвятой Девы Марии». Церковная провинция включает в себя также Карагандинскую епархию, епархию Пресвятой Троицы в Алматы и Апостольская администрация в Атырау, кроме того действуют «15 мужских и 24 женских католических монашеских орденов и конгрегаций» [Пытлованы 2021].

Русский язык в католическом богослужении

Одним из наиболее знаковых событий в истории современного католичества стал Второй Ватиканский собор, проходивший с 11 сентября 1962 года до 8 декабря 1962 года, который способствовал формированию новых путей развития католической церкви в XXI веке.

Перемены коснулись в первую очередь литургии, а именно способствовали совместному участию в совершении богослужения всех верующих, но важнейшим аспектом модернизации стал пересмотр чинопоследования, так как, по мнению участников Собора «обряды, при верном сохранении их сущности, должны быть упрощены» [Конституция о Богослужении: 96]. Их отличительной чертой должны были стать краткость, ясность, отсутствие повторов, а также доступность «к разумению верующих» [Конституция о Богослужении: 91]. Одним из способов адаптации богослужения и наилучшего его понимания прихожанами было выдвинуто предложение о переводе литургических текстов на национальные языки.

Согласно первой главе утвержденной папой Павлом VI 4 декабря 1963 года Конституции о Священной Литургии *Sacrosanctum Concilium* «за исключением случаев, предусмотренных партикулярным правом, в латинских обрядах должно сохраняться использование латинского языка», однако использование современных местных языков в богослужении «может оказаться весьма полезным для народа, ему можно уделить больше места, прежде всего в чтениях и поучениях, в

некоторых молитвах и песнопениях» [Конституции о Священной Литургии].

Таким образом, решение об использовании современного местного языка в богослужении принимается полномочной территориальной церковной властью, при необходимости с привлечением Епископов смежных регионов. Кроме того осуществление перевода латинского текста на местные языки, как говорится в вышеуказанном документе, требует одобрения и утверждения Апостольским Престолом.

Говоря о советском периоде, то по причине отсутствия церковных структур в условиях атеистической пропаганды, богослужения осуществлялись на латыни. Это уникальный феномен того периода, поскольку в то время как большая часть католического мира активно переходила на современные национальные языки, в СССР по-прежнему придерживались «тридентской литургической традиции XVI века» [Фиденко 2014: 93].

Нередко наблюдались и случаи «литургического полиязычия», обусловленные служением священников-иностранцев, использовавших иноязычные текстовые варианты во время проведения богослужений. При этом отдельные части Чина Мессы, читаемые на латыни, транскрибировались средствами русского алфавита, а проповедь и определенные молитвенные воззвания, в случае использования иностранного языка, могли быть переведены на русский язык [Фиденко 2014: 93].

По воспоминаниям репрессированного в СССР священника Владислава Буковинского, нередко на мессу приходили

представители польской и немецкой национальностей, в таком случае чтение Евангелия осуществлялось «на обоих языках, причем сначала на языке хозяина дома, а проповедь по-русски», поскольку этим языком владело большинство прихожан, и он выступал средством межнационального общения [Буковинский 2000: 251].

Согласно исследованиям советского и российского востоковеда и литургиста П.Д. Сахарова в период восстановления католической церкви в России существовало «четыре русских перевода Ординария мессы» в виде машинописных текстов без указания переводчика [Сахаров 2011]. Однако данные издания были малоизвестны для большинства приходов Сибири, Дальнего Востока и среднеазиатских республик. Процесс создания централизованного литургического комплекса на русском языке требовал продолжительного времени, поскольку не редко возникали случаи неофициальных версий чинопоследования, а также сложности с поиском русскоязычных эквивалентов, что могло вызвать искажение смысла.

Процесс русификации католического богослужения достиг «качественных результатов в 2000-е годы» [Фиденко 2014: 93], что в первую очередь относится к переводу Чина Мессы, утвержденного Святым престолом.

Требуется отметить, что после окончательного утверждения Ватиканом русскоязычного варианта Чина Мессы, католические епископы Казахстана выступили с предложением использования

понятия *Католической* вместо *Вселенской* в Никео-Цареградском Символе веры в сочетании *catholicam Ecclesiam*.

Литургист П.Д. Сахаров в своем исследовании отмечает, что «на этот предмет шли долгие дебаты», в результате чего изменения не получили одобрения, и «Казахстан вынужден был принять перевод», потому что при переводе литургических текстов действовало правило: один язык – один перевод. По мнению П.Д. Сахарова для внесения корректировок католикам Казахстана требовалось бы доказать, что «русский казахстанский – это отдельный язык» [Сахаров 2011].

Однако согласно третьему русскоязычному типическому изданию Римского миссала, подготовленному

литургической комиссией Конференции католических епископов Казахстана и одобренный 1 февраля 2009 г., был окончательно утвержден для территории Казахстана Конгрегацией божественного культа и дисциплины таинств 27 июля 2009 года [Новый перевод чина Мессы].

С 21 февраля 2010 г. данный перевод является единственным законным переводом, используемым Римско-католической церковью на территории Казахстана. Таким образом, иные русскоязычные переводы Чина Мессы, даже в случае утверждения Святым Престолом для других русскоязычных регионов, использоваться на территории Казахстана не могут.

Важную роль в функционировании русского языка в католической церкви Казахстана играет и издание газеты *Кredo*, на средства фонда *Renovabis*, поскольку издание имеет электронную версию, то пользуется большой популярностью не только в Казахстане, но и в соседних странах, таких как

Кыргызстан, Узбекистан и Россия, где имеются католические общины.

В настоящее время в большинстве казахстанских католических храмах богослужение осуществляется на русском языке, однако с учетом потребностей местных польской, немецкой, корейской, литовской и украинской диаспор, в некоторых приходах дополнительно проводится литургия на национальных языках.

Также необходимо упомянуть, что в некоторых приходах прибегают к факультативному применению латыни, чаще всего это касается песнопений и отдельных молитвенных воззваний во время торжественных богослужений. Согласно *Общему наставлению к Римскому Миссалу* есть рекомендации исполнения некоторых частей «обычного последования *Ordinarium* на латинском языке, особенно Символа Веры и Молитвы Господней» [Общее Наставление к Римскому Миссалу: 24].

Медиадискурс о языке в католическом богослужении в Казахстане

Вопрос функционирования русского языка в католическом богослужении крайне редко становится объектом дискуссий. Однако эта тема актуальна в контексте обучения русскому языку служителей церкви, поскольку одна из ключевых проблем – это недостаточный уровень владения русским языком иностранными священниками и монашествующими.

Большинство религиозных представителей Католической Церкви в Казахстане выходцы европейских стран, таких как Польша, Словакия, Германия, Испания и Франция, а также

Кореи и Латинской Америки, таким образом, это создает трудности не только для осуществления богослужений, но и общения с паствой.

Данный вопрос освещал в своем интервью Апостольский протонотарий прелат Бернардо Антонини. Будучи главным редактором казахстанской газеты *Кredo* и вице-ректором Высшей духовной семинарии в Караганде (2001-2002) он подчеркивал необходимость изучения языка. Говоря о трудностях, он также подчеркнул, что «мало просто знать русский язык – нужно понимать менталитет, нужно вращаться в местную культуру, чтобы сделать свое служение наиболее эффективным» [Слуга Божий Монсеньор Бернардо Антонини]. В этом случае русский язык важен не только как средство коммуникации и взаимодействия с верующими, а также позволяет понять культурно-цивилизационные особенности региона, поскольку длительное сосуществование в полиэтничном окружении не могло, не отразится на идентичности прихожан католической церкви.

Еще одно интересное мнение было озвучено во время интервью Епископа Влоцлавского Веслава Меринга и опубликовано в вышеупомянутой газете *Кredo*. По его словам, русский язык для него «никогда не ассоциировался с литургией». Данная позиция может быть обусловлена параллелью между русским языком и советским режимом, когда деятельность любых религиозных организаций была под запретом, а священнослужители подвергались преследованиям и арестам. Епископ В. Меринг считает что, на протяжении длительного периода русский язык «употреблялся скорее для уничтожения

религии». Он также отмечает, что «псалмы, песни, чтения, прекрасно звучат на языке, который, ..., более служил борьбе с Богом, а не Его прославлению» [Не бойся малое стадо]. Таким образом, несмотря на то, что русскоязычная литургия осуществляется достаточно продолжительное время, в том числе русский язык функционировал в богослужении и в советский период по причине полиэтничности и полиязычности прихожан католических приходов Казахстана, у некоторых он по-прежнему может нередко ассоциироваться с советской антирелигиозной пропагандой.

Монсеньор Хосе Луис Мумбиела Сьерра в интервью информационному агентству *Fides* отмечает, что «русский язык очень распространен в Казахстане», поэтому католическая церковь «гарантирует пастырское служение на этом языке», однако он подчеркивает, что на сегодняшний день возникает потребность «в христианском возвещении по-казахски», тем самым выражая уважение к государственному языку и возможном привлечении коренного этноса [Католики в Казахстане: евангелизация на казахском языке].

Впервые об использовании перевода молитв на казахский язык упоминал в своем интервью изданию *Ак Жайык* в декабре 2010 года настоятель прихода в Римско-католической Атырауской администрации отец Пётр Ключа, при этом он отметил, что «пока нет необходимости в их использовании, потому что все прихожане русскоговорящие» [Будущие пастыри учат казахский]. По словам священника, казахи-прихожане представляли собой малочисленную группу, при этом они все

русскоязычные, таким образом, потребности в казахскоязычном молебне не поступало.

Первым шагом для начала катехизации на казахском языке стала презентация казахстанскими епископами казахскоязычного молитвенника Папе Римскому Франциску в рамках визита *ad limina apostolorum* 1 марта 2019 года. Данное издание является экспериментальной версией на основе русскоязычного молитвенника 2009 года «с элементами некоторых молитв на казахском». [Господу помолимся! И на казахском языке].

Кроме того во второй половине 2021 года по разрешению церковных властей и при поддержке организаций *Propaganda Fide* и *Renovabis* было представлено пробное издание перевода *Компендиума Катехизиса католической Церкви* на казахский язык, выполненное Арманом Нурлановым, что стало очередным значительным шагом на пути катехизации на казахском языке.

Таким образом, исходя из анализа медиадискурса, можно прийти к выводу, что позиции русского языка в католическом богослужении достаточно сильны. Данный язык выступает как средство межнационального, межкультурного и межрелигиозного общения, позволяя поддерживать связь с верующими на всем постсоветском пространстве, при этом духовенство отмечает необходимость привлечения казахского языка, а также потребность в изучении и осуществлении перевода литургических текстов.

Заключение

Проведенная Вторым Ватиканским собором реформа богослужения, затронувшая вопрос использования национальных языков, вызвала теологические дискуссии, которые наблюдаются, в том числе и в настоящее время. Редактура переводов литургических текстов, заимствование, адаптация и написание новых песнопений активно обсуждаются в церковной среде.

Вопрос языковой доступности богослужения стал ключевой идеей предпринимаемых реформ, а именно привлечение мирян к более активной литургической жизни и укрепление позиций Римско-католической церкви в различных этнокультурных пространствах.

Второй Ватиканский Собор положил начало функционированию русского языка в системе католического богослужения и активному переводу литургических текстов, молитвенников и песнопений. На сегодняшний день русский язык представляет собой важный элемент католицизма на постсоветском пространстве. Важно также отметить роль русской службы радио Ватикана, транслирующей мессу на русском языке два раза в месяц, позволяющей принимать участие в богослужении верующим, не имеющим возможности посещать храмы.

Как и в большинстве постсоветских стран, основу лингвистической системы современного богослужения католических приходов Казахстана представляет русский язык. Это связано в первую очередь с его сильными позициями в

качестве языка межкультурного и межнационального общения в пределах страны. Однако, учитывая многонациональный состав прихожан, в некоторых приходах мессы могут осуществляться на языках этнических меньшинств.

Использование русского и родных языков диаспор обусловлено желанием прихожан осознанно принимать участие в богослужении и возможности молиться на родном языке. Несмотря на то, что согласно данным переписи населения 2009 года уровень владения родным языком среди представителей этнических групп, проживающих в Казахстане составляет около 38%, возможность осуществления богослужений на польском, немецком, корейском и других языках позволяет сохранить функционирование национальных языков и этнокультурную идентичность прихожан.

Кроме того в последние годы наблюдается обсуждение вопроса возможного включения в богослужение государственного – казахского языка, чему способствуют активная работа по переводу Катехизиса Католической Церкви и отдельных молитв, однако полноценное функционирование, как и о возможное замещение русского языка казахским, на сегодняшний день маловероятно.

ЛИТЕРАТУРА

- Grajewski, A. (2016). Ten grób apostołu. URL: <https://info.wiara.pl/doc/3442996.Ten-grob-apostoluje> [24.11.21].
- Буковинский, В. (2000). Воспоминания священника Владислава Буковинского. Москва: Центр по изучению религий.
- Емельянов, С. (2002). История Католической церкви в Восточной Сибири (начало XIX в. – 1917 г.). Диссертация кандидата исторических наук. Иркутск.

- Лиценбергер, О.Ф. (2001). Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение. Саратов: Поволжская Академия государственной службы.
- Нурбаев, Ж.Е. (2011). *Из истории распространения католицизма в Северном Казахстане во второй половине XIX – начале XX вв.* «Вестник Карагандинского университета», № 2(62). 48–53.
- Приходько, Г. (2000). История христианства в Казахстане в Средние Века. Караганда.
- Пытлованы, П. (2021). За годы независимости в Казахстане произошел расцвет католической церкви. URL: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1942310-za-gody-nezavisimosti-v-kazahstane-proizoshel-rastsvet-katolicheskoy-tserkvi/> [10.11.2021].
- Сахаров, П.Д. (2011). Перевод литургических текстов на русский язык в Католической Церкви латинского обряда. URL: http://www.ruslang.ru/doc/church-slav/06_saharov [14.11.2021].
- Смыкалин, А. (2019). Каноническое право на примере Русской православной церкви XI-XXI вв. Учебное пособие. Москва: Проспект.
- Фиденко, Ю.А. (2014). Национальные версии богослужения как основа формирования нового музыкального облика мессы. Обсерватория культуры.
- Шнайдер, А. (2012). Посвящение в городе Караганде нового католического кафедрального собора Пресвятой Девы Марии Фатимской – Матери всех народов. Караганда.

МАТЕРИАЛЫ

- Астана стоит мессы. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/283923> [26.11.2021].
- Будущие пастыри учат казахский. URL: <https://m.azh.kz/ru/news/view/5604> [10.11.2021].
- Господу помолимся! И на казахском языке. URL: <https://catholic-kazakhstan.org/gospodu-pomolimsja-i-na-kazahskom-jazyk/> [21.11.2021].
- Католики в Казахстане: евангелизация на казахском языке. URL: <https://www.vaticannews.va/ru/church/news/2019-02/katoliki-v-kazahstane-katehizaciya-na-kazahskom-yazyke.html> [24.11.2021].
- Католическая церковь в Казахстане URL: <https://catholic-kazakhstan.org/ossr-retropavlovsk/> [20.11.2021].
- Конституции о Священной Литургии. Sacrosanctum Concilium. URL: https://cathmos.ru/wpcontent/uploads/2019/12/dokumenty_vtorogo_vatikan_skiego_sobora.pdf [24.11.2021].
- Не бойся малое стадо. URL: <https://www.credonews.org/index.php/component/content/article/90-gazeta/arkhiv-nomerov/gazeta-kredo-195/2142-ne-bojsya-maloe-stado> [8.11.2021].

Новый перевод чина Мессы. Декрет № 07А/09. URL: <https://www.credonews.org/index.php/gazeta/106-gazeta/arkhiv-nomerov/gazeta-kredo-173/2587-dekret> [20.11.2021].

Общее Наставление к Римскому Миссалу. URL: <http://h803113385.nichost.ru/wp-content/uploads/2012/09/consilium.pdf> [20.11.2021].

Слуга Божий МONSENYOP БЕРНАРДО АНТОНИНИ. URL: <http://www.cathseminary.ru/history/bernardo-antonini> [27.11.2021].

Jezyk rosyjski w obrzędach rzymsko-katolickich w Kazachstanie: analiza dyskursywna

Historia Kościoła katolickiego w Azji Środkowej sięga ponad stu lat wstecz, ale jego pełnoprawne funkcjonowanie rozpoczęło się od momentu uzyskania przez Kazachstan niepodległości. Podstawowym językiem kultu jest język rosyjski. Tak więc jedność języka pozwala wierzącym z całej przestrzeni postsowieckiej utrzymywać kontakt. Dyskusja związana z funkcjonowaniem języka rosyjskiego w krajach postsowieckich, w tym w Kazachstanie, dotyka także tradycji liturgicznej. Dlatego celem niniejszego opracowania jest określenie retoryki przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego w odniesieniu do perspektyw kultu języka rosyjskiego w Kazachstanie.

Słowa kluczowe: *Kościół rzymskokatolicki w Kazachstanie, msza w języku rosyjskim, katolicy Kazachstanu, analiza dyskursywna.*

Russian language in the roman catholic worship in Kazakhstan: a discourse analysis

The history of the Catholic Church in Central Asia goes back more than one hundred years, but its full-fledged functioning began from the moment Kazakhstan gained independence. The primary language of worship is Russian. Thus, the unity of the language allows believers of the entire post-Soviet space to maintain contact. The discussion related to the functioning of the Russian language in the post-Soviet countries, including in Kazakhstan, also affects the liturgical tradition. Therefore, the purpose of this study is to determine the rhetoric of the Roman Catholic Church representatives regarding the prospects of the Russian language in worship in Kazakhstan.

Keywords: *Roman Catholic Church in Kazakhstan, worship in Russian, Catholics of Kazakhstan, discourse analysis.*

НЕВЕРБАЛЬНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ПОЛИТДИСКУРСЕ: ПОСТРОЕНИЕ, ВЛИЯНИЕ, РЕЗУЛЬТАТ

Краткий экскурс в невербальную коммуникацию и политдискурс

На сегодняшний день одними из самых влиятельных и «коварных» коммуникационных аппаратов в каждом государстве являются организации, работающие в политическом дискурсе. Специалисты данной сферы используют множество открытых и латентных инструментов для передачи своих сообщений в массы. Ярким примером этого является невербальная коммуникация – то, что у политиков проявляется четко. Однако с какими посланиями? Предлагаем собрать по крупицам эти замыслы, начав с фундамента. Для начала проведем небольшой экскурс, обозначив базовый понятийный аппарат, который будет использоваться в статье:

- **Политический дискурс** (далее – политдискурс) – это совокупность всех языковых элементов политической сферы, используемых для передачи своих взглядов, концепций в СМИ для привлечения внимания общественности. Примерами могут послужить: публичные выступления на конференциях, дебаты, интервью, ток-шоу, предвыборные и PR-кампании, взаимодействие со СМИ и многое другое [0].

- **Невербальная коммуникация** – межличностный обмен информацией, заключается в изучении невербального (то есть

неречевого) поведения людей, которое проявляется через мимику, жестикуляцию, ходьбу, позы, характеристики голоса, внешний вид (одежда, аксессуары, интерьер), расстояние между коммуникаторами и т. д. [Пиз., Пиз. 2009; Черныш 2015]

- **Профайлинг** (*profiling profile* с англ. – профиль) – это комплекс психологических методик прогнозирования человеческого поведения, оценки характера и составления психологического портрета путем анализа его вербальных (словесных) и невербальных проявлений [Профайлинг; Профайлинг: основная концепция; Профайлинг 2021].

Остальные дефиниции будут объяснены по ходу анализа.

Построение невербальной коммуникации в политическом дискурсе на примере украинских политиков

Теперь перейдем непосредственно к рассмотрению того, как политики выстраивают свое невербальное поведение, и самое главное – какие цели они преследуют.

Безусловно, может возникнуть мысль: «А зачем необходимо проводить анализ такого вида коммуникации участников политического дискурса? Что это даст?». Ответ прост: Сейчас, в эру информационного изобилия, очень сложно сортировать одни коммуникационные сообщения в папку «факты и правда», а другие «дезинформация, манипуляции, провокации». Для этого специалисты средств массовой информации проводят факт-чекинг – разоблачение того, во что обворачивают лишь «частицы правды». Распознавание поведенческих закономерностей в построении коммуникации играет огромную роль в понимании того, что человек пытается донести (или скрыть).

Такой социальный институт, как политика, имеет весомое влияние на наше восприятие: мы выбираем, кому доверять, кого презирать, за кого голосовать, т.е. мы выбираем, кого выбирать.

Для анализа были выбраны трое политических деятелей Украины: **Леонид Кравчук**, **Виктор Янукович** и **Юлия Тимошенко**.

Не следует забывать, что для того чтобы выявить какие-то паттерны поведения, необходимо еще улавливать микроэмоции, которые могут длиться от 1/25 до 1/5 секунды [0].

Начнем с интервью **Виктора Януковича**, которое брал у него представитель ВВС [Gatehouse 2015] – Габриэль Гейтхаус. Из этого видео были вырезаны лишь те сцены, которые ярко демонстрируют невербальное поведение бывшего президента (хотя и вербальная коммуникация у него была ярко выражена).

1 Жестикуляция руками. Политик ярко выражает свои эмоции посредством жестов руками: где-то протестует, где-то защищается (фот. 1), закрывается (фот. 2), останавливает собеседника (фот. 3) или пытается удержать самообладание, т.е. выстраивает фейковую уверенность с помощью соединения всех пальцев, направив союз больших вверх (фот. 4) – такое положение рук называют «шпилом вниз» [0]. Все это четко прослеживается с первой по последнюю часть видео. Слушая, мы понимаем, почему идут такие жесты, однако если бы и не было озвучки, можно было бы догадаться, что человек пытается что-то скрыть, «задавить» оппонента, чтобы он не задавал те вопросы, на которые политик не хотел давать ответ. Без звука

даже может показаться, что мужчина агрессивно отвечает, постоянно перебивая собеседника.

Вырезки из видео [Gatehouse 2015]

2 Поза. Ровная осанка, сидит уверенно в деловом костюме. Ноги приклеены к полу, но не перекрещены (свидетельство укоренения согласно плану). Когда он переходит в режим «защиты», его руки непроизвольно закрывают солнечное сплетение, чтоб «избежать удара». Также немного переминает руки, когда его что-то нервирует/раздражает.

Вырезки из видео [Gatehouse 2015]

3 Голос. Янукович большую часть интервью говорит на повышенных тонах, будто шлет такое сообщение интервьюеру: «Замолчи. Ты меня топишь, спроси что-то иное. Я выстроил хорошую защиту, вряд ли кто-то догадается, что я пренебрегаю фактами». Он постоянно вздыхает. Речь у него в основном поставлена, это видно. И, конечно же, под конец видеоролика мы можем отследить то, как сам Янукович осознает, что говорит неправду и его речь становится совершенно бессвязной. Как отмечает исследователь речевого поведения Януковича, «в большинстве случаев голос звучит несколько безэмоционально (что можно трактовать как равнодушие или эмоциональная замкнутость)» [Черныш 2015].

4 Мимика. Поджатый рот говорит о том, что человеку неприятна тема разговора. В целом все лицо оратора будто «опущено вниз». Он сжимает губы, когда злится, и взгляд исподлобья говорит об этом же. Когда политик вдруг растерялся, думая над тем, что ответить интиервьюэру, у него немного забежали глаза. Его лицо, когда были подняты «больные темы», также напрягалось (будто подтянулась каждая мышца). А когда адекватные аргументы уже исчерпались, у Януковича включилась защитная реакция – смехок. В дополнение и завершение к сказанному в конце выпуска бывший политик облизал губы, а глаза налились недоумением, округлились – это свидетельствует о неуверенности человека в своих словах, либо он чем-то озабочен и нервничает [Nastyа An].

Вырезки из видео [Gatehouse. 2015]

Одним из самых ярких персонажей украинской политики является **Юлии Тимошенко**. Несомненно, эта женщина стремилась выделиться, и у нее это вышло (в каком свете судить не мне, а каждому оценивающему по отдельности).

Фото из статьи медиа РБК [Тимошенко – Майдану]

На первом фото мы наблюдаем выступление Тимошенко на Майдане в 2014 году. Там она была сверхэмоциональна (сложно сказать, была ли это реакция на трагические события или PR-ход). Следует обратить внимание сперва на ее руки: одна крепко держит микрофон (это передает ее злость, боль и обиду), а вторая еще прочнее сжимает кулак (сжатый кулак символизирует зачастую что-то негативное: боль, нервозность, агрессию, недовольство, сосредоточение на определенном эмоциональном состоянии и т. п.) [Nikerra 2021]. Брови полны печали (приподняты и нахмурены), глаза полуприкрыты, будто не хотят

видеть все то, что происходит; еще такая комбинация – это признак выражения неблагоприятных эмоций, например тревоги [Экман, Фризен 2020: 512]. Подобранные губы вверх и приподнятое лицо говорят о том, что человек, можно сказать, скорбит, обращаясь к небесам.

Фото из статьи медиа Dsnews [см. Юлія Тимошенко]

Второе фото с того же мероприятия показывает открытую агрессию (гляньте только на брови и кричащий рот). Кроме того, Юлия Тимошенко использует «аналоговое маркирование» — акцентуацию взглядом и жестом пальца, что визуально очерчивает в голове человека, что его внимание хотят на что-то обратить либо на что-либо указать (думаю, вы тут заметили, что окраска повествования политика явно неблагоприятная). Осознаете вы или нет, но экспрессивные риторы больше укореняются в памяти (особенно если их речь идет о чем-то важном для вас), поэтому этот политик тут преуспела.

На последнем снимке можно заметить жест указательным пальцем, который облачает ее точку зрения в более видимые для всех рамки. Тут она будто доказывает что-то, причем то, что ей малопривлекательно, то, что не дает покоя и раздражает. Юлия строит очередную оппозицию, при этом стоит обратить внимание на

то, как растянулся рот (недовольство, даже в чем-то презрение). Кажется, будто мы попали на урок, где учитель злобно ругает нас за очередную ошибку.

Фото из статьи медиа Deutsche Welle [см. *Тимошенко получила*]

Тимошенко всеми своими образами пытается сформировать в нашем восприятии с одной стороны делового, благородного и контролирующего ситуацию политика, а с другой — близкого к народу человека. Что ж, манипуляций с общественностью у нее не счесть, за креативность — респект.

И, наконец, первый человек, который возглавил Украину, — **Леонид Кравчук**. Просмотрев разные его публичные фотографии, можно заметить, что он часто любит акцентировать свои слова с помощью жеста: указательный палец вверх + оттопыренный в сторону большой (продемонстрировано на фото ниже). Использует данный вид кинесики (разветвление невербального поведения, которое демонстрирует язык тела: жестикуляцию, мимику, взгляд, ходьбу, позы и другие) Леонид Макарович по явным причинам: **он** хочет, чтобы все, кто слушает, не только услышали его, но буквально «увидели» то, что он пытается донести вербально. Дополнительно его прямой и немного суровый взгляд так и

кричит: «Я вас предупреждаю, что может произойти... Вы меня услышали?»

Фото из статьи медиа День [Каниука 2010]

На следующем фото картинка, когда можно подумать, что Кравчук «отчитывает» депутатов и одновременно хочет, чтобы они поверили и согласились с ним: его разведенные руки (открытые ладони обращены вверх) – «просительная поза» [Наварро, Карлинс 2008]; возмущенные брови и наморщенный лоб восклицают о неприятном удивлении вещам [Экман, Фризен 2020: 144], а прямой доказывающий взгляд убеждает нас одуматься и прислушаться к оратору.

Фото из статьи медиа The Jamestown Foundation [Socor 2020]

Завершающим элементом разбора послужит фотография во время беседы, в которой участвовал Леонид Кравчук. Тут мы видим «дедушку-добряка», который пытается «вещать от души» –

кулак положен на грудь, близко к сердцу, однако все же он находится близко к яремной впадине (ямке между шеей и грудной клеткой). Это место, которое мы можем трогать, когда переживаем (защищая его), потому что хищники обычно целятся именно туда – в яремную вену и трахею [0]. Согласно физиогномике (науке о мимических особенностях нашего лица), яремная ямка – центр принятия решений. Не зря есть предположения, что именно там располагается наша душа. И вот таким самым жестом Кравчук показывает, что он искренен в своих речах. Ну а положение его рта похоже на выражение интереса к поднятой теме/оппоненту разговора [0].

Фото из статьи медиа День [Торба 2018]

После анализа образов украинских политиков можно перейти непосредственно к анализу эффектов, которые они могли оказывать на общество.

Влияние невербальных действий политиков на массы (предварительные выводы)

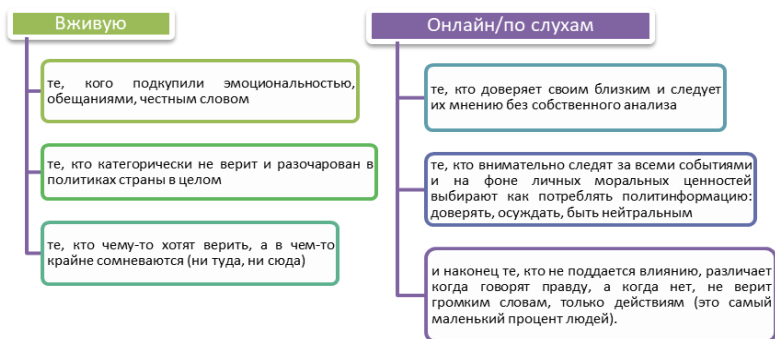
Безоговорочно нельзя какой-либо невербальный знак трактовать однообразно и сухо, так как мало того, что он может нести смешанную эмоциональную окраску, так такой знак еще может дифференциально интерпретироваться в каждой нации по-

своему. Тут необходимо быть особенно внимательными, потому что то, что у нас, в Украине, может считаться жестом приветствия и доброжелательности, где-то в Китае могут воспринять как неуважительное отношение.

Поэтому любой уважающий себя, свою и чужую страну политик прежде, чем заявиться к своим иностранным коллегам, тщательно изучает их национальные привычки, традиции, вербальные и невербальные знаки. Нет ничего зазорного в том, чтобы понимать и принимать особенности других.

Теперь вернемся к главному вопросу статьи: *какое влияние оказывают политики на общественность своим невербальным поведением?* Ответ: по-разному. Не зря Иммануил Кант говорил: «Один, глядя в лужу, видит в ней грязь, а другой — отражающиеся в ней звёзды» [Цитаты]. Все зависит напрямую от реципиента.

Но если все же делать предположительные выводы, руководствуясь проделанным разбором невербального поведения избранных украинских политиков, можно сделать такое разделение на тех, кто наблюдал за их действиями:

Если углубиться в проблему, становится понятно, что:

- а) у политиков вербальная и невербальная коммуникация в той или иной мере синхронизированы;
- б) они умело используют вышеуказанный симбиоз, а значит они делают это осознанно;
- в) политические деятели просчитывают самопрезентацию, чтобы повлиять на нас определенным образом.

Каждый человек в деловых взаимоотношениях преследует личные цели, которые хочет достичь посредством сотрудничества. И в политдискурсе это не исключение. Одни хотят, чтобы им верили, потому и используют свой инструментарий экспрессивности (ведь эмоции задевают глубже и могут выглядеть/быть правдоподобными), другие стремятся внедрить в людей чувство страха и беспомощности (и потом якобы только эти политики могут решить «все ваши проблемы»). Посылов может быть множество, но полезно ли распознавать, что от вас хотят? Конечно. В наш век удачный маркетинг, реклама, пиар предлагают решить все наши проблемы под лозунгом: «Главное не думайте, не анализируйте, слепо доверяйте». Из этого следует, что жить в современном мире, не прибегая к причинно-следственным методам аналитики, — значит позволять крутить собою, как людям «знающим» угодно.

Результат для отправителей и реципиентов невербальных сообщений

Часто оттого, что не все из нас владеют эмпатией (способность считывать состояние людей и соотносить с собственными мыслями и поступками [*Эмпатия и социализация*]), многие

совершают ряд необратимых ошибок и псевдовыводов. Изучать стоит не только невербальную коммуникацию, но и цельное самовыражение человека в обществе.

Опыт зачастую показывает: что касается доверия, то мы в этом вопросе крайне противоречивы. С одной стороны, мы заявляем, что никому нельзя доверять до конца (а неким индивидам и вовсе). С другой, мы можем не проверять факты, следуя утверждениям и советам людей, которые в нашем близком кругу, следует обратить внимание: утверждениям, а не чистой интерпретации фактов.

Как при таком раскладе обстоятельств понимать, обмануты мы или же нам удалось вскрыть манипуляцию? Сложно сказать, так как нужно разбираться (все разные и к каждому должен быть свой индивидуальный подход). Можно предоставить условную «инструкцию» для формирования здорового мнения:

1. Обозначьте проблему: «Я не знаю, доверять ли этому человеку или нет».

2. Еще раз вспомните действия и слова человека /посмотрите видео и спросите себя, что видите: «Я вижу, что этот политический деятель вроде как показывает боль и сопереживает критической ситуации, что произошло накануне».

3. Отложите анализ на несколько дней/недель, чтобы отойти от эмоций и абстрагироваться. Кроме этого стоит показать запись нескольким знакомым и друзьям и выслушать их мнение (желательно больше трех и с разными позициями).

4. Вернитесь опять к этому выступлению. Что на этот раз вызывают его слова и действия? Вспомните, что вы чувствовали

и думали в первый раз, когда с ним столкнулись, и то, что говорили ваши знакомые.

5. Проведите анализ всех точек зрения и попробуйте сделать вывод, который не обязательно должен быть категоричным.

Общественное мнение поддается различному влиянию, и это не тайна. В мире существует большое количество дезинформации, сокрытия фактов, но также есть и честные выступления людей, которых мы называем политиками. При успешном построении невербального поведения, оратор получает сердца и мысли аудитории, их самое ценное — доверие. В таком случае, манипуляция (они бывают как благоприятные, так и деструктивные) подействовала, и можно двигаться дальше. А вот для потребителей информации, которая идет из уст руководителей страны, есть разные виды участи: попался на крючок, прислушался, не поверил и вариации надо еще посчитать. Именно потому следует быть наблюдательным, беспристрастным (как обозначено в Кодексе этики украинского журналиста [*Кодекс этики*]) и внимательными к деталям, потому что от этого зависит то, что будет происходить в жизни.

ЛИТЕРАТУРА

- Gatehouse, G. (2015). *Viktor Yanukovich meets Gabriel Gatehouse*, In: Youtube BBC Newsnight. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kNT_p_XEea0.
- Kaniuka, R. (2010). *Leonid Kravchuk: "I thought that after I left, democracy would expand – but it turned out just the opposite"*. «День», 2.08. URL: <https://day.kyiv.ua/en/article/personality/first-presidents-reflections-politics>.
- Nastyia An (2021). *Понятие и основные характеристики политического дискурса*. в: VC.RU. URL: <https://vc.ru/u/723351-nastyia-an/207441-ponyatie-i-osnovnyeharakteristiki-politicheskogo-diskursa>.

- Nikerra (2021). *Невербальная коммуникация и язык жестов*, „Live Journal”. URL: <https://nikerra.livejournal.com/45482.html>.
- Socor, V. (2020). *Zelensky Appoints Gerontocrats to Negotiate With Russia in Minsk (Part One)*. In: The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/zelenskyy-appoints-gerontocrats-to-negotiate-with-russia-in-minsk-part-one/>.
- Torba, V. (2018). *“I re-read The Crown... all the time”*. «День», 26.02. URL: <https://m.day.kyiv.ua/en/article/society/i-re-read-crown-all-time>.
- Архинов, В. (2010). *Основы мимики*, в: HR Лига. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&cid=6690>.
- Веселко, А. (2020). *Базовые эмоции: что на самом деле значат смех, улыбка и слезы*: Theory&Practice.. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/18640-bazovye-emotsii-chto-na-samom-dele-znachat-smekh-ulybka-i-slezy>.
- Кодекс этики*, в: Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex>.
- Микровыражение*, в: Википедия – свободная энциклопедия. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Микровыражение>.
- Наварро Д., Карлинс М. (2008). Я вижу, о чем вы думаете. Попурри.
- Пиз А., Пиз, Б. (2009). Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Эксмо.
- Профайлинг*. В: Википедия – свободная энциклопедия. URL: <https://wikipedia.tel/Профайлинг>.
- Профайлинг: основная концепция и методы*, в: СёрчИнформ ProfileCenter. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/profajling-osnovnaya-koncepciya-i-metody>.
- Профайлинг: что это и как работает (2021). URL: <https://uprav.ru/blog/profajling-chto-eto-i-kak-rabotaet>.
- Тимошенко – Майдану: вы лучшие в мире*. В: РБК.ru. URL: <https://www.rbc.ru/politics/22/02/2014/5704180a9a794761c0ce6fa4>.
- Тимошенко получила более 5 миллионов евро “компенсации за политрепрессии”*. В: DW. URL: <https://www.dw.com/ru/тимошенко-получила-более-5-миллионов-евро-компенсации-заполитрепрессии/a-53327744>.
- Цитаты про восприятие*, в: citaty.info URL: <https://citary.info/topic/vospriyatie>.
- Черныш О. (2015). *Аналіз голосів українських політиків: Тимошенко “хрипить”, Ляшко “довбить”, а Порошенко “хвилосться”*, в: Depo.ua. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/yak-zvuchat-ukrayinski-politiki-lyashko-skripit-i-dovbit--17082015170700>.
- Экман, П. Фризен У. (2020). Узнай лжеца по выражению лица. Питер.
- Эмпатия и социализация: что это и как её развить*. в: Фоксфорд 2021. URL: <https://externat.foxford.ru/polezno-znat/empatiya-kak-shag-k-socializacii-houmskulera>.
- Юлія Тимошенко*. В: dsnews.ua. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/dosie/yuliya-timoshenko-07042021-420237>.

Komunikacja niewerbalna w dyskursie politycznym: struktura, wpływ, efekty

Artykuł porusza problem niewerbalnej komunikacji ukraińskich polityków ze społeczeństwem, stosowanych przez nich metod manipulacji, a także wpływu, jaki wywierają za pośrednictwem tych narzędzi na odbiorcę. Jako przykłady wybrano Leonida Krawczuka, Wiktora Janukowycza i Julię Tymoszenko.

Słowa kluczowe: *komunikacja niewerbalna, dyskurs polityczny, profilowanie, Leonid Krawczuk, Wiktor Janukowycz, Julia Tymoszenko.*

Non-verbal communication in political discourse: construction, influence, result

The article deals with the problem of non-verbal communication of Ukrainian politicians with the public, the methods of manipulation that they use, as well as the influence that they have on the recipient through these tools. Leonid Kravchuk, Viktor Yanukovich and Yulia Tymoshenko are selected as examples.

Key words: *non-verbal communication, political discourse, profiling, Leonid Kravchuk, Viktor Yanukovich, Yulia Tymoshenko.*

ВПЛИВ ЗВУКОВИХ ЕФЕКТІВ НА КОМУНІКАЦІЮ

У сучасному світі комунікація є основним видом взаємодії, передачі інформації між людьми. Для якісного контакту треба знайти підхід, привернути увагу, зацікавити. Продуктивність спілкування, як відомо, багато в чому залежить від уміння достукатися до конкретної людини. Важливо не лише вміти слухати, а й бути почутим. Тому ефективна комунікація складається з багатьох аспектів: картинка, динаміка, звукові ефекти.

Метою статті є розкриття важливості використання інструментів звукових ефектів у комунікації. Дана тема є актуальною, але вона мало озвучена, тому у ході статті висвітлюється опис, переваги, дослідження і думки з використання звукових ефектів. Цей розділ вивчали такі фахівці: О.Бут, В. Різун, Г. Лассвел, О. Ісайкіна, Г. Почепцов.

Звук має велике значення в еволюції життя на Землі, оскільки він служить перспективним засобом передачі інформації у світі живих істот, що доводиться фактом появи звукового спілкування та свідомості в людини. Людина кожен секунду свого життя оточена всілякими звуками. Слух є невід'ємною частиною повноцінного сприйняття картини світу. Звучить усе навколо, але людина чує не все. Однак звуки, які нездатні вловити людський слух, проте впливають на його організм. Цей вплив позначається на нашому самопочутті, емоціях, реакціях [Різун 2001: 32].

Нині вчені у багатьох країнах проводять різні дослідження з метою з'ясування впливу звуку на здоров'я людини. Їхні дослідження показали, що звукові ефекти завдають деяку шкоду здоров'ю людини, але й абсолютна тиша лякає та пригнічує її. Так, співробітники одного конструкторського бюро, яке мало чудову звукоізоляцію, вже через тиждень стали скаржитися на неможливість роботи в умовах тиші. Вони нервували, втрачали працездатність. І, навпаки, вчені встановили, що звуки певної сили стимулюють процес мислення. Звуки, що викликають негативні емоції: шум будівельної та ремонтної техніки, все, що видає характерний металевий брязкіт і дзвін, - дріль, молоток, електропила. За рівнем роздратування гірше лише дитячий плач. Натомість сміх дитини стоїть першим у списку приємних звуків разом зі співом птахів та дзюрчанням води. Навіть звучання музичних інструментів викликає негативні емоції, якщо той чи інший інструмент пов'язаний із неприємними спогадами. Музика - набір звуків, які становлять мелодію та ритм. Вчені довели, що музика позитивно впливає на людину.

О. Бут вказує: «успішна комунікація на споживача працює в тандемі використання органів звуку і зору одночасно. Звукозорове поєднання бере за основу одну особливість: звуковий ряд, в складі якого слова, музика, інтершуми та тиша, потребує для свого розгортання більшого часу і менш піддається часовому ущільненню, ніж зображення. При цьому можна виокремити, що утворювана звукова картина так само багатоскладова, як і зображення. Вона являє собою багаторівневу структуру зі зв'язками у часі демонстрації повідомлення та в

умовному просторі подій повідомлення, взаємозв'язку із зображенням та звуковому супроводженню і потребує відповідних багатоаспектних досліджень» [Бут 2007: .27].

«Медіа-комунікація – це інформаційний взаємозв'язок між багатьма людьми, який здійснюється за допомогою технічних засобів», - виділяє О. Ісайкіна. [2019:7]. При цьому розглядаються два аспекти комунікації:

- інтерактивний бік, полягає в організації взаємодії між індивідами які спілкуються, тобто в обміні не тільки знаннями, ідеями, але й діями;
- перцептивний бік, що означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами по спілкуванню та встановлення на цій основі взаєморозуміння.

Функції медіа-комунікації включають: вплив на аудиторію, підтримання соціальної спільності, організацію, інформування, просвітництво, розвага. Конкретний зміст функцій комунікації з одного боку, визначається специфікою соціального, економічного та культурного контексту, з іншого - радикальним чином змінює форми та методи комунікації, культурного виробництва та споживання, сферу економіки, політики та міжособистісних відносин, моделі освіти. Комунікативний процес може відбуватися в режимі реального часу - з одним співрозмовником або з великою кількістю учасників, або в режимі відстроченого спілкування - з одним співрозмовником або з багатьма [Почепцов 2010: 153].

Г. Лассвел розробив модель комунікативного акту. У ній масова комунікація представлена односпрямованим процесом від

комунікатора до об'єкта: хто повідомляє - що - по якому каналу - кому - з яким ефектом. Відповідно до цієї структури були виділені такі основні складові:

керування процесами масової комунікації;

зміст переданих мас-медіа повідомлень;

робота самих мас-медіа;

аудиторія;

результат комунікаційного впливу [Lasswell 1948: 61].

За допомогою звукових ефектів можна детально налаштувати психологічний вплив на споживача. Методом спроб приходить розуміння які інструменти треба використовувати. Якщо в комунікації треба донести серйозне повідомлення, сконцентрувати увагу, то разом із промовою можна використати звуки напруження, могутності і від цього результат буде ефективніше. Або коли в комунікації разом зі звуком використовується візуал, то треба синхронізувати обидва канали, тобто якщо на зображенні є дерева, то треба додати звук вітру, шелесту листя. Ці аспекти часто не беруть до уваги під час комунікації, але вони є дуже важливими. Професійні спеціалісти мають колекцію звукових ефектів для кожного випадку: звук того як світить сонце, повороту голови людини, появи напису, посилення голосу диктора і т.п. Фахівці цього напрямку вивчають психологію впливу, поведінки, маніпулювання і створюють для людини усі умови повного занурення, легкого розуміння повідомлення тим самим переслідуючи свої певні цілі.

Отже, звукові ефекти мають великий вплив на комунікацію, вони цілеспрямовано діють на психологічне сприйняття

інформації людиною і їх детальний чіткий підбір дає ефективні результати.

ЛІТЕРАТУРА

- Lasswell, H.D. (1948). *The structure and function of communication in society*. In: The Communication of Ideas. N.Y.: Harper and Brothers.
- Бут, О. В. (2007). *Звук як компонент образної структури фільму*. В: Київський Національний Університет театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/129/132/31795.html>.
- Ісайкіна, О. (2019). Медіакомунікації як інструмент маркетингу соціальних мереж : дис. канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький.
- Почепцов, Г. (2010). Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей. Київ: Альтерпрес.
- Різун, В. (2001). Основи масового спілкування як духовного єднання і порозуміння. Львів.

Wpływ efektów dźwiękowych na komunikację

W artykule omawia się problem wpływu efektów dźwiękowych na komunikację, rozważa się ich funkcje i podstawowe element, oraz znaczenie wykorzystania efektów dźwiękowych jako skutecznego narzędzia komunikacji.

Słowa kluczowe: *efekty dźwiękowe, komunikacja, komunikacja medialna, konsument.*

Influence of sound effects on communication

The article reveals the problem of the impact of sound effects on communication, considers their functions and basic elements, argues about the importance of using sound effects as an effective tool for communication.

Key words: *sound effects, communication, media communication, consumer.*

*Ірина Вітичук, Владислава Українець
КОГПА ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна*

ЗВИЧАЇ ЗАМІСТЬ ЗАКОНІВ
(за повістю «Тіні забутих предків» Михайла
Коцюбинського)

Зміст таких понять, як «закон» і «законність», чи мають вони відношення до обрядів, звичаїв і традицій українського народу, стали змістом нашої статті. Зокрема, це ми прослідкуємо на прикладі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

У Словнику української мови знаходимо такі визначення поняття «закон»:

- Закон** – 1. Встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу.
2. Загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки.
3. Основні правила в якій-небудь діяльній людській діяльності, що впливають із самої суті справи.
4. Об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності;
5. Сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення [Словник].

Що стосується таких понять, як «звичай», «обряд», «традиції», то вони мають наступні значення:

Звичай – 1. Загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу, суспільної групи, колективу.

2. Усталений, звичний спосіб, манера дії, поведінки кого-небудь.

3. Ввічливість, пристойність у поведінці, манерах, дії.

4. Правила достойної поведінки, прийняті в певному середовищі [Словник].

Обряд – 1. Сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов.

2. Церемонія [Словник].

Традиції – 1. Досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

2. Звичайна, прийнята норма, манера поведінки, усталені погляди, переконання когось [Словник].

Отже, звичаї, обряди і традиції пов'язані з побутом певного народу, вірою, світоглядом, нормами поведінки, що склалися історично та передаються з покоління в покоління.

Декілька слів про письменника Михайла Коцюбинського, який писав про життя народу, а його повість «Тіні забутих предків» – це справжня пісня, створена ніби самими гуцулами, в якій відобразилися всі їх вірування, звичаї, світогляд. Митець слова народився 1864 у Вінниці. Для того, щоб утримувати сім'ю, давав приватні уроки. Був високоосвіченою людиною, багато читав. Знав дев'ять мов – три слов'янські: українську, російську, польську; три романські: французьку, італійську, румунську; і три східні: татарську, турецьку та циганську. Коцюбинського називали Сонцепоклонником і Соняхом, бо над усе любив сонце, квіти і дітей.

Оскільки мета нашої статті – прослідкувати, чи дійсно, є в повісті «Тіні забутих предків» візуалізація звичаїв, традицій та

обрядів українського народу, а саме гуцулів, нагадаємо з історії її написання.

Знайомство Михайла Коцюбинського з Гуцульщиною розпочалося під час першої поїздки до Криворівні влітку 1910 р. на запросини відомого фольклориста й етнографа Володимира Гнатюка. Для написання «Тіней забутих предків» автор уважно вивчав побут і звичаї горян, їхній фольклор, студіював етнографічно-фольклорні матеріали.

Вже сама назва повісті свідчить про те, на якому тлі вона написана. До речі, письменник вагався, яку назву дати творові, оскільки мав кілька варіантів: «Тіні минулого», «Голос віків», «Відгомін перевіку», «Подих віків», «Дар предків забутих», «Голос забутих предків». Констатуємо, що в кожному з варіантів назви зустрічаються слова, які репрезентують міфологічний рівень свідомості: «вік», «предки», виявляючи відстороненість дії повісті від часу. Письменник ніби намагається відтворити особливість поезії давніх, ще доісторичних часів. Коцюбинський писав про це: «Справді, наш предок живе в нас, ми носимо його в собі, його інстинкти, звички й уподобання, ми тужимо за ним». Чому письменник зупинився саме на цій назві «Тіні забутих предків»? Мабуть, важливим є для нього саме слово «тінь», яке традиційно використовується в міфології багатьох народів, будучи ознакою померлої чи навіть живої душі, ознакою минулого, потойбічності. Таким чином, головні герої Іван і Марічка – це тіні забутих предків, тих чоловіка й жінки, які існували колись, і водночас – джерело майбутнього. Вони в повісті стають у такому розумінні алегорією круговороту вічного життя.

Гуцули, за спостереженням автора, весь час проводять «у боротьбі зі злими духами», вірять у добрих духів, дотримуються традицій та звичаїв.

Зокрема, Коцюбинський розповідає про те що
коли Іванові минуло сім літ, він уже дивився на світ інакше... Знав, що на світі панує нечиста сила, що аїдник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою марґжинку; що там блукає веселий чугайстер, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири [Коцюбинський].

Можливо, нявки – це вкрадені нечистими силами діти. Вони виглядають як надзвичайно гарні молоді дівчата, котрі залишають після себе сліди босих дитячих ніжок. Полюють мавки на привабливих молодих хлопців, а хто піде за ними – заблукає і ніколи не знайде дороги додому. Щоб вберегтись від їхніх чар, треба взяти з собою часник, цибулю або полин. Тіло їхнє на спині відкрите, видно нутроці. Цікаво, що в різних науково-етнографічних дослідженнях наводяться різні трактування, хто такі нявки [Гнатюк 1913]. Ми підібрали таке, що найбільше відтворює образ нявки, мавки за текстом Коцюбинського.

У повісті ми зустрічаємо чугайстера - веселого та життєрадісного персонажа. Він любить танцювати та полює на нявок. Але людям шкоди не робить:

З лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилося на бороді і звисало на грудях. ... Се був веселий чугайстер, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере [Коцюбинський].

Одна із традицій, якої обов'язково дотримуються гуцули і в наш час, є недільна церковна служба і храмові свята. Вже на початку твору простежується її візуалізація:

Всі в родині любили ходити до церкви, особливо на храмові свята. Там можна було зустрітися з дальніми родичами, а інколи і «пустити кров» Гутенюкам. У ці дні Палійчуки надягали найкращу одягу, сіддали коней і гірськими стежками відправлялись до церкви [Коцюбинський].

Важливу роль відіграє в повісті вогонь – очищуюча жива сила, захисний оберіг, який відлякує нечисту силу, охороняє людину, допомагає їй у її повсякденному житті [Гнатюк 1913].

Цікавою є сцена розпалювання ватри (вогню), що також є звичаєм і до тепер. Гуцули вірили, що вогонь їх захистить від усього зла: *Полонина починала своє життя живим негасимим вогнем, що мав її боронити од всього лихого [Коцюбинський].* Вогонь – це лице Бога, кажуть гуцули і ставляться до нього з відповідною шанобою, чекаючи магічної допомоги і навіть зцілення.

До прикладу, побутує серед гуцулів думка, наче плаксиву дитину треба вночі помити, а воду вилити у той бік, звідки світиться далека ватра. І тоді дитина перестане плакати, заспокоїться, буде здоровою.

Коцюбинський зображає також найкривавіші традиції та місцеві «закони», зокрема, це ворожба і помста між родами. Дуже часто ворогуючі і не пам'ятають причини конфлікту, але послідовуючи «сімейному статуту», вони повинні помститися. Так, «два ворогуючі роди зустрілись і сталася бійка між

Гутенюками і Палійчуками». Учасники конфлікту не бояться постати перед судом і понести покарання, тому що у них свої закони і традиції.

Поганський і християнський світогляди так тісно сплелися у свідомості мешканців Карпат, що вони й самі не помічають, як одна їхня дія суперечить іншій. Це відбито у сцені похорону. Починається вона з голосінь Палагни, які не стільки виражали тугу за чоловіком, скільки були обов'язковою частиною обряду, більше того — справжнім мистецтвом. За вікном сумно грала трембіта, адже голосіння трембіти – це звістка про смерть. Про це свідчить і давня гуцульська легенда :

З кожного кутка хати чулися зітхання. Але раптово тишу розірвав жіночий сміх. Нікого це не вразило і не здивувало. Почалися танці, жарти, поцілунок [Коцюбинський].

Прощаючись із мерцем, гуцули вірили в невмирущу силу життя, яка проявиться у потойбічному світі. Свідченням цього були мідні гроші, які клали на груди небіжчику, що символізувало перемогу життя над смертю.

Отже, повість «Тіні забутих предків» візуалізує звичаї, обряди, традиції Гуцульщини. Для аналізу ми обрали ті, які, на нашу думку, є надзвичайно колоритними описами побуту та вірувань жителів Карпат, деякі з них збереглися до нашого часу.

ЛІТЕРАТУРА

- Гнатюк, В. (1913). В справі Гуцульщини. URL: <https://spadok.org.ua/gutsulschyna/volodymyr-gnatiuk-v-spravi-gutsulschyny-1913>
- Коцюбинський, М. *Тіні забутих предків*. В: Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bo:oks/printit.php?tid=1058>.

Словник української мови. Академічний таумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/>.

**Zwyczaj zamiast prawa
(według opowieści *Cienie zapomnianych przodków* Mychajła
Kociubyńskiego)**

Artykuł analizuje obyczaje, tradycje i obrzędy narodu ukraińskiego na przykładzie opowieści *Cienie zapomnianych przodków* Mychajła Kociubyńskiego. W przeszłości w Huculszczyźnie zastępowały one przepisy prawa. Pisarz dokładnie przestudiował wszystko, co dotyczyło specyfiki życia mieszkańców Karpat. Trafnie wybierając tytuł opowieści, pisarz wizualizuje tradycje, zwyczaje i obrzędy regionu huculskiego, które przetrwały do naszych czasów.

Słowa kluczowe: *Mychajło Kociubyński, opowieść „Cienie zapomnianych przodków”, ukraińskie tradycje i obrzędy.*

**Customs instead of law
(according to the story of Mykhail Kotsyubynsky's *Shadows of Forgotten
Ancestors*)**

The article analyzes the customs, traditions and rituals of the Ukrainian nation on the example of the stories of Mykhail Kotsyubynsky *Shadows of Forgotten Ancestors*. In the past, the customs replaced the law in the Hutsul region. The writer carefully studied everything related to the peculiarities of the life of the inhabitants of the Carpathians. By choosing the title of the story correctly, the writer visualizes the traditions, customs and rituals of the Hutsul region that have survived to our times.

Keywords: *Mykhail Kotsyubynsky, the story "Shadows of Forgotten Ancestors", Ukrainian traditions and rituals.*

ТРАДИЦИИ, ОБЫЧАИ И ЭЛЕМЕНТЫ ФОЛЬКЛОРА РОССИЙСКОГО КАЗАЧЕСТВА

Культурно-цивилизационные особенности казачества

Казачество славилось своей самобытной культурой, необузданным нравом и специфическим укладом жизни. Что представляла собой военно-земледельческая община вольных поселенцев и особое воинское сословие России, как жили эти люди, что было для них важно? Рассмотрим аналитические черты казачества, традиции и обычаи.

Характер казаков обычно обладал какой-то двойственностью: они были беспощадны к врагам, а в своей среде были благодушны, щедры и гостеприимны. Могли веселиться, шутить, забавляться, а потом необычайно грустить, быть молчаливыми и недоступными. Казаки, будучи военным сословием были готовы умереть, защищая Отчизну, поэтому они не хотели упустить возможности для веселья. Видимо это связано с тем, что им приходилось размышлять о вечном, о суете сущего и о неизбежности конца этой жизни. Основой морально-нравственных устоев казачества являлось православие. Наряду с христианскими заповедями в казачьей среде были чрезвычайно важны традиции, обычаи, поверья, являющиеся жизненно-бытовой необходимостью каждой казачьей семьи, несоблюдение или нарушение их осуждалось всеми жителями хутора или станицы, поселка. Из множества традиций сохранились те,

которые наиболее отражали бытовые и культурные особенности казаков, сохранялись в памяти народа с давних времён [Фролов].

Следующая важная сфера исследования – это *семья*. Казачьи семьи характеризовались уважительным отношением к старшим. Почитание родителей было обыденностью для детей. Почитались также крёстные родители, потому что они играли важную роль в воспитании детей. Крёстная мать помогала родителям приучать девочку-казачку к домашнему хозяйству, упражнялась с ней в рукоделии, давала советы. Крёстный отец занимался подготовкой казачонка к службе, причем ответственность крёстного отца за военную подготовку казака была больше, чем у родного отца.

Авторитет отца с матерью был непререкаем: известно, что без благословения родителей не начиналась никакая работа, не принимались важные решения, например в создании семьи родители принимали самое непосредственное участие. Эти обычаи часто сохраняются в казачьих семьях до сегодняшнего дня. Даже взрослые дети обычно начинают свой день с родительского благословения.

Непочитание отца с матерью издавна считалось большим грехом. В обращении с родителями и со старшими казаки обычно были сдержанны, вежливы и уважительны, обращаясь к отцу и матери только на «Вы». Старшинство являлось естественной необходимостью повседневного быта, скрепляло семейные общинные отношения и формировало определенный характер. Младшие учились своеобразному этикету, проявляющемуся в заботе, уважении, готовности к оказанию

помощи старшим. При появлении старика, например, все вставали – казаки при форме прикладывали руку к головному убору, а без формы – снимали шапку и кланялись. Если кто-то хотел обогнать старшего человека, то нужно было спросить разрешения. При входе куда-либо первыми пропускали старших. Считалось неприличным вступать в разговоры в присутствии старшего. Смолоду учили терпению и выдержке, чтобы в любых случаях не прекословить. Слова старших являлись для младших законом. На общих мероприятиях и при принятии решений обязательно спрашивалось мнение старшего. Во всех конфликтных ситуациях слово старшего было решающим, нельзя было его ослушаться.

В семьях дети были научены, кто из них в отношении кого старше. Особенным уважением пользовалась старшая сестра, так как она часто заменяла мать, занятую домашней работой [Фролов].

До начала XX в. сохранялись большие 3–4 поколенные казачьи семьи, насчитывавшие примерно до 30 человек. Крайне редко совершались браки с «иногородними» и представителями соседних народов, а до 1835 года они были запрещены по закону. Несмотря на главенствующую роль старшего мужчины в семье, женщины и молодёжь пользовались относительной свободой, по сравнению с крестьянскими семьями. Распространённым явлением были традиции взаимопомощи: совместный выпас скота, объединение на время полевого сезона рабочего скота, транспорта, рыболовных снастей, рабочих инструментов и т.д. Были приняты общественные трапезы по

случаю окончания работ, свадеб, проводов или возвращения с воинской службы [*Казачи*, БРЭ].

Ещё одной особенностью казачьей семьи являлось уважение к женщине – матери, сестре, жене. Жена казака являлась его достоинством. Поэтому, с одной стороны, женщин в казачьих семьях очень уважали, с другой стороны от них требовали вести себя подобающе, хранить честь, не позорить семью. В быту взаимоотношения между мужем и женой были продиктованы христианским учением. Муж нес главенствующую роль и ответственность за материальное обеспечение семьи и поддержание строгого порядка казачьего быта. При этом, согласно вековым традициям, мужчина не должен был вмешиваться в женские дела, женщина – в мужские. Кто и что в семье должен делать – было четко разделено. В казачьем обществе в прошлом ведение домашнего хозяйства лежало на матери-казачке. Мужчина большую часть жизни проводил на службе, в боях, походах, кратковременно пребывая дома. Считается, что женщины в казачьих семьях пользовались большей свободой, чем в других сословиях того времени. Они обладали сильным характером, выносливостью, умели скакать на лошадях и пользоваться холодным и огнестрельным оружием. Им приходилось часто заменять мужа во всех вопросах семьи [*Казачество России*: 163-165].

Слово главы семьи не обсуждалось, это было естественным для всех членов и главным примером в этом являлась жена казака – мать его детей. Например, если глава семьи просил о чем-то жену или детей, никому не приходило в голову сослаться на

занятость или усталость... Кроме того, как это было принято веками, детей воспитывали, применяя физические наказания. Причём, каждый человек из общины, увидев неподобающее поведение ребёнка, мог отвесить ему «оплеуху», а родители, узнав об этом, не имели бы претензий, а только «добавили бы». Нередки также были случаи «воспитания» жен. Если муж считал, что жена опорочила его честь словом или поступком, то мгновенно брался за плеть. Жены обращались к мужьям по имени и отчеству, в знак почитания его родителей [Фролов].

Казачка не участвовала в кругах, не пользовалась правом голоса на сходах, а её интересы представляли отец, муж или брат. Однако, одинокая женщина выбирала себе любого ходатая из числа станичников. Вдовы и сироты находились под личной защитой атамана и совета стариков, либо могли и сами обратиться к сходу. Разговаривая с женщиной на круге или сходе, казак должен был проявить уважение и встать, а при пожилой женщине ещё и снять шапку [Казачество России: 165].

Рождение казака было необыкновенно важным событием. Казаки ценили семейные ценности, и к женатым относились с большим уважением. Только участие в длительных военных походах заставляло их быть холостыми. Когда рождался мальчик, то считалось, что родился воин, и с появлением на свет начиналась его военная школа. Новорожденному все родные и друзья отца «на зубок» дарили ружье, патроны, порох, пули, лук и стрелы. Эти подарки развешивались на стене, около кровати родительницы с младенцем. По прошествии сорока дней, когда мать брала очистительную молитву, отец надевал на ребенка

португую от пашки, придерживал пашку в своей руке, сажал сына на коня и потом возвращал его матери, поздравляя ее с казакон. Первыми словами малютки были «но» и «пу», чтобы понукать лошадь и стрелять. Любимыми играми молодежи были стрельба в цель, военные игры, упражнения в скачках. Это развивало меткость в стрельбе, многие из казаков могли на значительном расстоянии выбить пулей монету, зажатую между пальцев. В возрасте трех лет дети уже свободно ездили на лошади по двору, а в пять лет скакали по степи [Казачество России: 169-170].

Рассмотрим также некоторые обычаи казаков. Приветствуя друг друга, представители казачества слегка приподнимали головной убор и с рукопожатием спрашивали о состоянии здоровья семьи, о положении дел. Казачки склоняли голову перед мужчиной на его приветствие, а между собой обнимались и целовались. Возвращаясь после долговременной разлуки, а также прощаясь, казаки обнимались и прикладывались щеками. Целованием (отдельно среди мужчин и среди женщин) можно было приветствовать друг друга во время праздников, например в Великий праздник Воскресения Христова или на Пасху.

Известен обычай умыкания невесты, когда родители невесты не соглашались на свадьбу с неудобным им женихом. Умыкание обычно происходило по предварительному стовору молодых. За опороченые девицы, в случае неурегулированного конфликта, если дело не заканчивалось созданием семьи (свадьбы), родные мстили виновнику (нередко доходило до кровопролития) [Фролов].

Каким казак был в быту? Там, где были казаки, там всегда было веселье, застолья, песни, пляски. Любили они и выпить, но не напиться. За столом горилку не разливали, а подносили на разносе (подносе) и, если кто уже выпил «лишку», то его просто обносили или отправляли проспаться. На гуляниях мужчины обычно сидели по одной стороне стола, а женщины по другой. Потому что из-за вспыльчивого и импульсивного характера казак мог схватиться за оружие, если кто-то «не так» посмотрел на его жену. Кроме того, были популярны только мужские встречи-беседы или только женские [Фролов].

На людях муж и жена были очень сдержаны в проявлении своих чувств; детей тоже никогда не брали на руки, не обнимали и не целовали прилюдно. Это было обусловлено не черствостью, а пониманием, что казаки часто погибали. Чтобы не травмировать членов других семей, потерявших своего мужа, отца, брата, сына, не принято было знаки внимания «выставлять на показ».

Одним из самых известных был культ подарков и гостинцев. Казаки всегда возвращались после долгой разлуки из дома с подарками и при посещении гостей не ходили без гостинца [Фролов].

Культ коня – ещё одна интересная тема исследования казачества. Трудно представить себе казака без коня. Для всех казаков коневодство являлось основным направлением хозяйственной деятельности. В каждой станице находился конский табун. Разведением коней занимались для себя и на продажу. Это высоко ценилось на Донской земле. Донские

породы лошадей известны резвостью и легкостью в беге. Помимо донских казаков официальными поставщиками лошадей для российской кавалерии были терские, сибирские, черноморские и забайкальские казаки [Казачество. История и культура].

С детства казаки учились ухаживать за конями, не относились к ним только как к транспортной или рабочей силе. Конь был верным другом. Перед отъездом казака на войну, жена сначала кланялась коню в ноги, чтобы он сохранил всадника, а затем – его родителям. Также происходило после возвращения казака с войны (боя) в свою станицу.

Когда казака провожали в последний путь, за гробом шел его боевой конь под черным чепраком и с оружием, притороченным к седлу, а уже следом за конем шли близкие [Фролов].

Следующая особенность казачества, которую мы рассмотрим – это *почитание гостя*. Самым дорогим и желанным гостем считался незнакомец из дальних мест, нуждающийся в ночлеге, отдыхе и заботе. Существует шутливая кавказская казачья застольная песня – частушка «Ала-верды» наиболее точно выражающая отношение к гостю:

*Нам каждый гость дается Богом, какой бы ни был он среды,
хотя бы в рубище убогом – ала-верды, ала-верды.*

Тот, кто не оказывал уважения гостю, независимо от его возраста, не отводил ему лучшего места за трапезой и на отдыхе, был презираем. В течение 3-х суток считалось неприличным спрашивать гостя, откуда он и куда направляется. Даже старший уступал место, даже если гость был моложе его. У казаков

считалось за правило ехать по делам или в гости, никогда не брав еды ни для себя, ни для коня. В каждом хуторе, станице, поселке у него обязательно нашелся бы дальний или близкий родственник, кум, сват, деверь или просто житель, который встретил бы его, как родного. Накормить и угостить своим вином проезжего было священным долгом каждого казака [Фролов]. Гостеприимство осталось в обычаях потомков казаков до сегодняшних дней.

Конечно, известны и недостатки казачьего характера. Казаки очень любили рассказывать и слушать рассказы о своих походах, о героических боях. Случалось, что они, прихвастнув, добавляли лишнего к рассказам или увеличивали свою роль. Кроме того, им нравилось, вернувшись из похода, покрасоваться своей добычей и убранством. Также они отличались беспечностью и беззаботностью, не отказывали себе в распивании спиртных напитков. Встречались, конечно, в среде казачества, как и в каждом народе, разные убийцы, преступники, проходимцы; но существовали станичные суды, поэтому таким людям приходилось либо в корне меняться, либо их могли казнить [Традиции и обычаи казаков].

Элементы фольклора казачества

До наших дней сохранился богатый и разнообразный казачий фольклор. Это песни, частушки, пословицы и поговорки, загадки для детей и многое другое.

Пословицы и поговорки поучали, напутствовали, смешили, они были и остаются источником народной мудрости [Казачьи

пословицы и поговорки]. Поучительные поговорки подбодряли, воспитывали, влияли на характер:

Терпи казак, атаманом будешь (Важно быть терпеливым).

Донская земля дармоедов не кормит (Нужно трудиться).

Как ложкой, так и шашкой (Нужно хорошо кушать, чтобы быть здоровым и сильным).

Не атаман при булаве, а булава при атамане (Личные качества важнее причастности к власти).

Старших и в Орде почитают (А в казачестве, значит, тем более нужно уважать старших).

Казак в беде не плачет (Слова поддержки стойкости духа).

Казаки, что дети: и много поедят, и малым наедятся (Нужно быть неприхотливым).

Господа старики – первейшие казаки (Старшим – уважение и почёт).

Казан проверяют по звону, а казака – по слову (Держать слово – это дело чести)

Кто пули боится, тот в казаки не годится (В опасности казаку трусить нельзя).

Казак и во сне шашку щупает (Сохраняй бдительность).

За славой не угонишься – сама придёт (Делай своё дело и будет почёт).

Не пей до дна, на дне дурак сидит (Не пей много, иначе это плохо закончится).

В бою казак себя славит не языком, а конём да клинком (Только делом завоёвывается слава).

Бог не без милости, казак не без счастья (Нельзя терять надежду).

Казаки никому не кланяются (Казачество любит свободу и волю).

Добрый казак не брезгает, что попало, то и трескает (Будь неприхотлив).

Казак журбы не мае (Не печалься, «журба» означает «печаль»).

От безделья не бывает у казака веселья (Не ленись).

Поговорки о службе и войне отражали основную часть жизни казака как воина и одновременно формировали его картину мира и мировоззрение, связанное с его базовой жизнедеятельностью (в ряде зречений заметны элементы украинского языка, Э что

свидетельствует об украинских корнях некоторых российских казаков, прежде всего кубанских):

Казак на чужбине воюет, а жена дома горюет (Воинские тяготы ложатся и на семью).

Казак скорее умрёт, чем с родной земли сойдёт (За родную землю бьётся до конца).

Казачье око видит далёко (Казак идул вперед и видит всё).

Донцы не раки – задом не пятятся (Донские казаки не отступают).

Казак в бою, как орёл в небе (Бой – это его стихия).

У победы – богатый обоз (Где победа, там и прибыль).

У казака в бою нет спины (Казак в бою врагу спину не покажет).

Где казак, там и слава (Казак – герой).

Что там холод, коли казак молод (Казак вынослив).

Один раз родила казака мати, один раз и помирати (Готовность к смерти).

Где враг, там и казак (Готовность к бою).

Мужик врага ждёт, казак врага ищет. (О воинственном духе казачества.)

Хочешь покою, готуйся до бою. (Война – основное занятие)

Казак без службы – не казак (то же).

Казак на службе горит, а без службы тухнет (то же).

Не пил воды Дунайской, не ел каши козацкой (Жизнь казака в походах).

Казак за казака горой стоит (Казачеству присуще братство).

Береженого Бог бережет, а казака сабля (Вера в себя).

Какой казак в поле, тот вин на воли (Свободолюбивость казаков).

Каков на гумне, таков и на войне (Постоянство в подходе к деятельности).

И один в поле воин, если он по-казачьи скроен (Самодостаточность).

Казак – глаза и уши армии (Авангардная роль казаков).

Донской казак честь не кинет, хоть головушка сгинет (Честь ему дороже жизни).

Не тот казак, что поборол, а тот, что вывернулся (О смекалке казаков).

Не тот казак, что водою плышет, а тот, что против воды (Сила воли).

Казак гуляет, да службу не забывает (Умение себя контролировать).

Казак шапкой свистнет, турок в штаны дрыснет (Казак как грозный противник).

Непосредственно к ним примыкают поговорки о коне как неизменном атрибуте, друге и оружии казака:

Казака без коня, что воин без ружья (Конь для казака как часть вооружения).

Казака сам не съест, а коня накормит (Конь у казака - на первом месте).

Казака голоден, а коня его сыт (то же).

Казаку коня себя дороже (то же).

Вся родня не стоит коня (то же).

Без коня казак кругом сирота (то же).

Шашку, лошадь и жену не доверяй никому (Важность коня для казака).

Казака с конём и ночью, и днём (то же).

Коня под нами, а Бог над нами! (то же).

Помилуй, Господи, коня и меня (то же).

Казака дружбу соблюдает: в беде коня не покидает (Казака и коня - друзья).

Коня у казака, что родной брат (то же).

Добрый коня в беде, что сокол в небе (Коня должен быть хорошим).

Коня познаётся в езде, а друг - в беде (Достоинства проверяются в трудные минуты).

Справный коня спит стоя (Всегда готов к битве).

Кони в лугах, что жемчуг в шелках (Ценность и красота коней).

Коня да поля - радость моя! (коня как символ свободолюбия).

Бытовые пословицы и поговорки о казаках вскрывают особенность казачьей повседневности и обихода:

На Дону что ни хутор, то своя заправка (В каждом хуторе всё посвоему).

Казака-донец и швец, и жнец, и на дуде игрец, и в хоре певец, и в бою молодец (Казака умеет всё).

Что ни казак, то с Дону (Среди казаков донских больше других).

Казака от Дона повёлся (Место происхождения).

Слава казачья, да жизнь собачья (Нелегка жизнь казака).

Казака хороший та нема грошей (то же).

На казаче и рогожа пригожа (О красоте казаков).

Что казаку здорово, то немцу смерть (Особенность казаков).

Казака живёт не тем, что есть, а тем, что будет (Устремленность казаков в будущее).

*Без подковы конь хромает,
это каждый понимает.
Но не каждый молодец
будет в кузнице... /кузнец/*

*Есть, не скрою, у меня
II загадки про коня.
Величава и красива
у коня бывает... /грива/*

[Загадки казаков]

Особое место в казачьем фольклоре занимают песни. Казачья песенная традиция, сложившаяся в XVI-XVIII в. – это мужское хоровое многоголосие со встраивающимися женскими голосами в общее звучание хора. Характерными особенностями этой традиции являются сложные формы подголосочной и контрастной полифонии. Сохранились лирикоэпические песни о военной судьбе, былинные, исторические (походные и беседные), застольные песни. Можно услышать протяжные, полные тоски о семье и любимых песни. Также существуют весёлые хороводные, плясовые песни, кроме того, романсы и частушки. Стиливая основа казачьих песен – южнорусская, однако замечаются особенности в распевах, системе жанров и т.д. у разных групп казаков. Наиболее ранними нотными записями фольклора уральских и сибирских казаков считается рукописный сборник Кирши Данилова (XVIII век). Войсковое начальство поощряло занятие хоровым пением, создавало хоры, организовало сбор старинных песен и издание сборников текстов с нотами. Первые записи донских казачьих песен (на фонограф) датируются концом XIX в. А в 1873–1949 годах появилось пятитомное издание «Песни донских казаков» подготовленное под руководством А.М. Листопадава. Живая песенная традиция передаётся многочисленными аутентичными и самодеятельными ансамблями в сёлах и городах России,

функционирует также государственный Кубанский казачий хор и другие коллективы. Приведём примеры некоторых казачьих песен [Казачи, Энциклопедия].

К наиболее известным и важным для самой казачьей традиции можно отнести «Любо, братцы, любо», «Скакал казак через долину», «Из-за леса копий и мечей», «Из-под камешку да течет реченька» и др. Многие донские казаки несмотря на то, что они считались русскими, имели украинское происхождение. Поэтому в их репертуаре было огромное количество песен с элементами украинского языка. Таковы, например, «Гуман яром» или «Розпрягайте, хлопци, кони».

Из русской народной традиции казаки заимствовали такой фольклорный песенный жанр, как частушки. Частушки – это весёлые, короткие истории, рассказывающие о взаимоотношениях или быте казаков. Они были неотъемлемой частью свободного времяпровождения казаков. Вот примеры некоторых из них:

*Черный ворон, черный ворон,
черный вороночек,
Черноглазый, чернобровый
у меня милёночек.*

*Запрягай казак коня,
Дама ждёт тебя родня.
С врагом хватит воевать,
Лучше девок целовать.*

*Скачет по полю казак,
Притаился где-то враг.
Казак пули не боится,
Он быстрее ветра мчится.*

*Не кукуй кукушка сера,
не на ту берёзу села,
Перелётывай на ёлку
накажи поклон милёнку.*

*По хутору казак скачет
Девки сохнут по нём, плачут.
Он один, а девок много
Казаку жена-дорога.*

*Казак едет по селу,
Выбирает он жену.
Выстроилась девок рота,
Выйти замуж всем охота.*

Приведенные примеры традиций, обычаев и фольклора российского казачества, конечно, – это лишь очерк и, конечно же, неисчерпывает всего разнообразия казачьей культуры, которая заслуживает более глубокого исследования.

ЛИТЕРАТУРА

- Загадки казаков.* В: Образовательная социальная сеть nsportal.ru. URL: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/regionalnyy-komponent/2016/06/25/zagadki-kazakov> [16.02.2022].
- Казаки.* В: Большая российская энциклопедия. URL: <https://bigenc.ru/ethnology/text/2032333> [05.01.2022].
- Казаки.* В: Энциклопедия. Всемирная история. URL: <https://w.histrf.ru/articles/article/show/kazaki> [07.01.2022].
- Казачество России: прошлое и настоящее: библиографический указатель, URL: <http://library.sgu.ru/volga/113.pdf> [26.02.2022].
- Казачество. История и культура, URL: <http://cossackculture.mgmtm.ru/kultura/kazachij-byt/byt-donskikh-kazakov> [19.02.2022].
- Казачьи пословицы и поговорки, Усть-Донецкий район, Официальный портал Администрации, URL: <https://www.ustland.ru/administratsiya/deyatelnost/kazachestvo/item/2822-kazachi-poslovitsy-i-pogovorki> [26.02.2022].
- Традиции и обычаи казаков, URL: <http://slavakubani.ru/cossack-identify/traditsii-i-obychai-kazakov> [27.02.2022].
- Фролов, П.З. *Обычаи, традиции, нравы казаков.* В: Библиотека Юга.ру. URL: <https://www.yuga.ru/articles/society/4345.html> [17.01.2022].

Tradycje, zwyczaje i elementy folkloru kozaków rosyjskich

Artykuł przedstawia, jak wyglądała wojskowo-rolnicza społeczność wolnych Kozaków. Autor bada cechy kulturowe i cywilizacyjne Kozaków: charakter, tradycje i niektóre obyczaje. W rozdziale analizowane są elementy oryginalnego folkloru kozackiego – przysłowia i powiedzenia, kozackie zagadki dla dzieci. Duża część rozdziału jest poświęcona tradycji pieśni kozackiej, która rozwinęła się w XVI-XVIII wieku z podaniem przykładów pieśni liryczno-epickich o wojskowych losach, historycznych, marszowych, biesiadnych, pełnych tęsknoty za rodziną i najbliższymi, a także zabawnych przyspiewek.

Słowa kluczowe: *Kozaacy, tradycje, cechy kulturowe i cywilizacyjne, folklor, obyczaje.*

Traditions, customs and elements of folklore of the Russian Cossacks

The article presents what the military-agricultural community of the free Cossacks looked like. The author studies the cultural and civilization features of the Cossacks:

character, traditions, and some customs. The chapter analyzes elements of the original Cossack folklore - proverbs and sayings, Cossack riddles for children. A large part of the chapter is dedicated to the tradition of the Cossack song, which developed in the 16th-18th century with examples of lyrical epic songs about military destinies, historical songs, marching and festive songs, songs full of longing for family and loved ones, and funny songs.

Keywords: *Cossacks, traditions, cultural and civilization features, folklore, customs.*

Władysław Gorodetski
UJK w Kielcach, Polska

**POSTAĆ BOGA W TEKŚCIE APOKALIPSY:
SEMANTYCZNA ANALIZA TEKSTOWA
(na materiale rosyjskich przekładów Biblii)**

Apokalipsa jest księgą nasyconą symbolami, metaforami, wielorakimi postaciami i wydarzeniami, które nieraz trudno skategoryzować. Jednak wśród tak bogatego zasobu, zawartego w dwudziestu dwóch rozdziałach, da się wyodrębnić i sklasyfikować charakterystyczne osoby, na podstawie szablonowości opisów lub wypowiedzi danych bohaterów. Z tego względu, niniejsza analiza jest poświęcona najistotniejszej postaci nie tylko tej Księgi, ale i całej Biblii – Bogu. W tym celu zestawiono cztery rosyjskie przekłady Pisma Świętego, które dodatkowo cechują się wzajemną różnorodnością, tak aby analiza została przeprowadzona dokładnie i obiektywnie.

Wszystkie cztery przekłady Biblii zostały wydane w latach 2006-2015 w Rosji. Są to:

- *Новый русский перевод* – pierwsza wersja została wydana w 2006 roku przez International Bible Society, jednak do analizy użyto wersji czwartej pochodzącej z 2014 roku.
- *Русский Синодальный перевод – Юбилейное издание* – jeden z przekładów wydawanych przez rosyjski prawosławny Synod. Wersja użyta do analizy pochodzi z 2008 roku, jednak jej pierwsze wydanie datuje się na 20 lat wstecz.
- *Современный русский перевод (ИПБ им. М. П. Кулакова)* – ten przekład został wydany w roku 2015 przez Instytut przekładu

Biblii (Институт перевода Библии) po około 30 latach pracy nad tłumaczeniem.

- *Священное Писание. Перевод «Новый мир»* – tłumaczenie Biblii wydane w 2007 roku przez Watch Tower Bible And Tract Society of Pennsylvania.

Przechodząc do analizy Boga jako postaci, należy zacząć od samego początku Księgi Objawienia. Bóg, jako główne źródło objawienia, przekazuje swoje intencje podległym adresatom:

Objawienie 1:1

Откровение Иисуса Христа, которое дал Ему Бог, чтобы показать рабам Своим, чему надлежит быть вскоре. И Он показал, послав оное через ангела Своего рабу Своему Иоанну (Русский синодальный перевод – Юбилейное издание).

Warto poświęcić szczególną uwagę Objawieniu 1:8, który wprowadza postać określającą siebie jako *Альфа и Омега* [*Alfa i Omega*]. Bibliści nie są zgodni co do tożsamości tej osoby, dlatego potrzebna jest analiza wszystkich fragmentów oraz ich całego kontekstu, w których pojawia się ten tytuł. Najpierw warto podkreślić, że wszystkie fragmenty, w których występuje *Альфа и Омега*, stanowią wypowiedzi z perspektywy pierwszej osoby.

Objawienie 1:8

Я – Альфа и Омега, – говорит Господь Бог, – Тот, Кто есть, Кто был и Кто придет, Вседержитель (Новый русский перевод).

Objawienie 21:6

Затем Он сказал мне: – Свершилось! Я Альфа и Омега, Начало и Конец! Тому, кто мучится от жажды, Я дам пить даром из источника воды жизни. (Новый русский перевод).

Objawienie 22:13

Я – Альфа и Омега, Первый и Последний, Начало и Конец (Новый русский перевод).

Trzeci fragment jest dość problematyczny, ze względu na to, że obok tytułów *Альфа и Омега* oraz *Начало и Конец* w tekście pojawia się także *Первый и Последний*, który w tekście Księgi Objawienia kilkakrotnie cechował postać *Иисуса*. Dlatego w trzech z czterech analizowanych przekładów Biblii cały ten fragment przypisywany jest konkretnie Jezusowi. Na przykład w przekładzie *Современный русский перевод* w wersetach 22:12–14 znajdują się dodatkowe słowa, których nie ma w innych tłumaczeniach:

*«Вот, Я скоро приду, – сказал Иисус, – награда и возмездие Мое будет со Мною, чтобы воздать каждому по делам его. Я – Альфа и Омега, Первый и Последний, Начало и Конец. Блаженны те, кто **КРОВЬЮ Моей** одежды свои омывает: имеют они право на древо жизни и в город могут войти через врата.*

W przekładzie *Новый русский перевод*, w przypisie do *Первый и Последний*, znajduje się następująca informacja: «22:13 См. Ис. 44:6; 48:12. Здесь мы видим, что **Иисус** говорит о Себе так, как говорил о Себе Сам Бог» [„22:13 – Zob. Izajasza 44:6, 48:12. Tutaj Jezus mówi o Sobie tak, jak mówił o Sobie Samym Bóg”]. Chociaż przekład *Русский Синодальный перевод – Юбилейное издание* nie zawiera żadnych przypisów ani uzupełnień w samym tekście dwudziestego drugiego rozdziału, sugerujących, że ten fragment odnosi się do *Иисуса*, to wróciwszy do fragmentu z 1:8, czytelnik tego przekładu otrzymuje informację, że tytuł *Альфа и Омега* wskazuje konkretnie do *Христу*. Najbardziej wyróżniającym się tłumaczeniem Biblii wśród analizowanych jest przekład Świadców Jehowy, w którym od początku do końca określenie *Альфа и Омега*, nawet w zestawieniu z

tytułem *Первый и Последний*, odnosi się wyłącznie do Boga jako stwórcy (Jehowy Boga). Ponadto słowa *Первый и Последний* w tłumaczeniu wydawnictwa Świadków Jehowy pisane są małą literą: *Я Альфа и Омега, первый и последний, начало и конец*.

Takowe sprzeczności w wyjaśnieniach i interpretacjach wymagają dokładnej analizy tekstowej całego dwudziestego drugiego rozdziału zgodnie z całością Księgi Objawienia, w celu uzyskania jednego logicznego wniosku. Szczególną uwagę należy zwrócić na strukturę tego rozdziału, gdyż stanowi on pewin epilog wydarzeń przedstawionych w poprzednich rozdziałach. Apokaliptyczne wizje kończą się w 22:5, ponieważ słowa kolejnego wersetu: *Он сказал мне: «Эти слова верны и истинны (Священное Писание. Перевод «Новый мир»)»* rozpoczynają podsumowanie całej Księgi. Można tu zauważyć fakt, że większość głównych bohaterów Objawienia uczestniczy w swoistym finale wszelkich wydarzeń, wyrażając ostateczne wnioski.

Новый русский перевод		
22:6	<i>Ангел</i> сказал мне: – <i>Это верные и истинные слова. Господь Бог, вдохновляющий дух пророков, послал Своего ангела, чтобы показать Своим слугам то, что должно произойти вскоре.</i>	Ангел [Aniol]
22:8	<i>Я, Иоанн</i> , все это слышал и видел. <i>П</i> услышав и увидев все это, я пал к ногам ангела, показывающего мне все это, чтобы поклониться ему.	Иоанн [Jan]
22:13	<i>Я – Альфа и Омега, Первый и Последний, Начало и Конец.</i>	Альфа и Омега [Alfa i Omega]
22:16	<i>Я, Иисус</i> , послал Моего ангела, чтобы передать вам это свидетельство для церквей. <i>Я – Корень</i>	Иисус [Jezus]

	<i>и Потомок Давида, Я – яркая Утренняя Звезда.</i>	
22:17	<i>Дух и невеста говорят: – Приди! И каждый, кто это слышит, пусть тоже скажет: – Приди! Пусть приходит мучимый жаждой! Кто хочет, пусть берет воду жизни даром!</i>	Дух и невеста [Duch i niewiasta]

W związku z tym, że Jezus już jednokrotnie figuruje jako uczestnik, słowa wyrażone przez Alfę i Omegę mogą odnosić się konkretnie do *Boga*, jako jednego z głównych bohaterów i kluczowego źródła wszystkich wizji *Jana* opisanych w Objawieniu. Innym argumentem jest fakt, że w poprzednich analizowanych fragmentach cliche *Альфа* *и* *Омега* odnosiło się do Boga Stwórcy, dlatego aby nie wprowadzać niepotrzebnej sprzeczności, z tym wersetem także należało to uczynić [Gorodetski 2021: 32-33].

Czwarty rozdział Apokalipsy przedstawia opis zewnętrzny osoby *Boga*. Biorąc pod uwagę tekstualną wartość tego fragmentu, następujący werset został zacytowany we wszystkich przeanalizowanych tłumaczeniach, aby jeszcze bardziej podkreślić różnice w opisie. Objawienie 4:3:

Лик Его сиял, как драгоценные камни, как бриллиант и сердолик; престол окружала яркая, как изумруд, радуга (Современный русский перевод).
Сидящий видом подобен камню яшме и драгоценному красному камню, а вокруг престола — радуга, по виду подобная изумруду (Священное Писание. Перевод «Новый мир»).

И Сей Сидящий видом был подобен камню япису и сардису; и радуга вокруг престола, видом подобная изумруду (Русский синодальный перевод – Юбилейное издание).

Сидящий на троне блеснул, как драгоценный камень яшма, или сердолик, и над Ним была радуга, напоминающая изумруд (Новый русский перевод).

W wielu fragmentach Objawienia, *Bóg* jest przedstawiony jako byt, do którego należy imperatywna cześć, chwała i poklony. Można powiedzieć, że osobowość Boga w Objawieniu najczęściej pojawia się właśnie w kwestii kultu oraz wielbienia. Przykładami takich sytuacji tekstowych są:

Священное Писание. Перевод «Новый мир»	
4:9–11	<i>И когда живые существа возносят славу, честь и благодарность Сидящему на престоле, Живущему во веки веков, двадцать четыре старейшины падают на колени перед Сидящим на престоле и кланяются Живущему во веки веков и бросают свои венцы перед престолом, говоря: «Достоин ты, Иегова, наш Бог, принять славу, честь и силу, потому что ты сотворил всё и всё по твоей воле существует и сотворено»</i>
7:10	<i>Они восклицали громким голосом: «Спасением мы обязаны нашему Богу, сидящему на престоле, и Ягнёнку»</i>
11:13	<i>При землетрясении погибло семь тысяч человек, а остальные испугались и воздали славу Богу небес.</i>
11:16–17	<i>Тогда двадцать четыре старейшины, которые сидели перед Богом на своих престолах, пали на свои лица и поклонились Богу, говоря: «Благодарим тебя, Иегова Бог, Всемогущий, который есть и был, потому что ты взял великую власть в свои руки и начал царствовать».</i>
14:7	<i>Он говорил громким голосом: «Убойтесь Бога и воздайте ему славу, потому что настал час его суда. Поэтому поклонитесь Сотворившему небо, землю, море и источники вод».</i>
15:3–4	<i>«Велики и чудны твои дела, Иегова Бог, Всемогущий. Праведны и истинны твои пути, Царь вечности. Кто не убоятся тебя, Иегова, и не прославит твоё имя? Ведь ты, ты</i>

	один, преданный! Все народы придут и поклонятся перед тобой, так как стала явной праведность твоих установлений».
16:5–7	И я услышал, как ангел вод сказал: «Ты, Который есть и был, Преданный,— ты праведен , потому что вынес такие приговоры. Так как они пролили кровь святых и пророков, ты дал им пить кровь. Они достойны этого». И я услышал, как жертвенник сказал: «Да, Иегова Бог, Всемогущий, твои судебные решения истинны и праведны ».
19:1–6	После этого я услышал на небе громкие голоса, похожие на голоса великого множества людей. Они сказали: « Восхваляйте Иаг! Спасение, слава и сила принадлежит нашему Богу , потому что его суды истинны и праведны. Он совершил суд над великой блудницей, развратившей землю своим блудом, и отомстил ей за кровь своих рабов, пролитую её рукой». Затем они тотчас сказали во второй раз: « Восхваляйте Иаг! Дым от неё поднимается во веки веков». И двадцать четыре старейшины и четыре живых существа, упав на колени, поклонились Богу , сидящему на престоле, и сказали: « Аминь! Восхваляйте Иаг! » И от престола исшёл голос и сказал: « Восхваляйте нашего Бога , все его рабы, боящиеся его, малые и великие». Затем я услышал голоса, похожие на голоса великого множества людей, на шум многих вод или на раскаты сильных громов. Они говорили: « Восхваляйте Иаг , потому что воцарился Иегова, наш Бог, Всемогущий».

W wielu wersetach, które dotyczą Boga, najczęściej pojawia się definiowanie jego osobowości określeniem *Сидящий на престоле* (*троне* – Новый русский перевод) [*Ten, który zasiada na tronie*]. Tak jest nazywany wyłącznie *Бог* Stwórcy, i pomimo tego, że tekst Apokalipsy przedstawia postać *Jeżusa*, również jako kogoś kto ma swój tron, wyrażenie *Сидящий на престоле* (pisany z dużej litery), biorąc biorąc pod uwagę kontekst całości Księgi, nie może odnosić

się do *Jezusa*. Powyższe określenie pojawia się w Księdze Objawienia 10 razy.

Księga Objawienia w dominującej mierze koncentruje się na wydarzeniach prowadzących do ustanowienia Królestwa Bożego, w którym *Jezus* figuruje w roli króla. W tekście pojawiają się jednak dwa problematyczne fragmenty, przedstawiające zarówno Jezusa, jak i Boga w roli króla (tytuł *Вседержитель* [Pantokrator] staje się tutaj pewnym wyznacznikiem, ponieważ poza jednym z wzniosłych określeń Boga, często pojawia się w wizerunkach Jezusa trzymającego symbole władzy królewskiej na ikonach prawosławnych):

Objawienie 11:17:

*И воскликнули старцы: «Благодарим Тебя, Господи Боже Вседержитель, Тебя, Кто воистину есть и Кто был всегда, за то благодарим Тебя, **что Ты принял власть Свою великую и воцарился** (Современный русский перевод).*

Objawienie 19:6

*«Аллилуйя, ибо Господь Бог [наш] Вседержитель **воцарился!** (Современный русский перевод).*

Tę sprzeczność można rozwiązać na dwa sposoby. Pierwszy to błędy w przetłumaczonym tekście. Oryginalny tekst już nie istnieje, a najstarsze dostępne manuskrypty mimo wszystko są kopiami, więc mogą nie pokrywać się z oryginałem. Drugi sposób jest odpowiedzią z samego tekstu Apokalipsy. W Księdze Objawienia 3:21 jest napisane: *Побеждающему Я дам право сесть со Мною на Моём троне, как и Я Сам победил и сел с Моим Отцом на Его троне* (Новый русский перевод). Z tekstu wynika, że na tronie zasiadają zarówno *Bóg*, jak i *Jezus*. Problem identyfikacji postaci w tych wypowiedziach można wytłumaczyć tym, że w tekście przedstawieni są dwaj królowie,

a ponieważ *Bóg* jest o poziom wyżej niż *Jezus* w hierarchii niebiańskiej, Jezus otrzymał pewną część władzy od pierwszego i dlatego jest również nazywany królem. Co więcej, królowanie *Jezusa* wyznacza pewna granica czasowa – tysiąc lat, po której, według niektórych komentatorów, władza absolutna przejdzie w ręce samego Boga¹.

Bóg pojawia się jako czynny uczestnik po raz pierwszy w Objawieniu 12:6:

а женщина скрылась в пустыне, в том месте, что было приготовлено для нее Богом. Там окружена была она заботой тысячу двести шестьдесят дней (Современный русский перевод).

W powyższym fragmencie *Bóg* tylko częściowo wpływa na bieg wydarzeń, gdyż cała jego rola tutaj ogranicza się do przygotowania miejsca dla *kobiety* (*женщины*) i opieki nad nią, natomiast dalsze wydarzenia, począwszy od rozdziału trzynastego, rozgrywają się bez udziału Boga.

W Objawieniu 17:17 można znaleźć kolejną informację, że *Bóg* jest nie tylko źródłem ukazującym przyszłe wydarzenia, ale także bezpośrednio angażuje się w ich spełnienie: *потому что Бог положил им на сердце исполнить волю Его, исполнить одну волю, и отдать царство их зверю, доколе не исполнятся слова Божии* (Русский синодальный перевод – Юбилейное издание). Jest to jedyny fragment Objawienia, w którym *Bóg* w jakiś sposób pomaga spełnić swój cel, bezpośrednio wpływając na ludzkie myśli.

---

¹ Zob. 1 Koryntian 15:27–28.

W następnym rozdziale *Bóg* jest przedstawiony w roli sędziego, co potwierdzają te trzy fragmenty:

18:5 – *потому что ее грехи поднялись уже до небес, и Бог помнит ее преступления* (Новый русский перевод).

18:8 – *И поэтому настанет день, когда ее постигнут горести: смерть, скорбь и голод. Она будет сожжена огнем, потому что мозуч Господь Бог, осудивший ее* (Новый русский перевод).

18:20 – *Радуйтесь об этом, небеса! Радуйтесь, святые, апостолы и пророки, потому что Бог осудил ее за то, как она поступала с вами* (Новый русский перевод).

Biorąc pod uwagę całość Objawienia oraz treść osiemnastego rozdziału, Sąd dokonywany przez *Boga* dotyczy wyłącznie tzw. metropolii *Babilon Wielki* (*Вавилон Великий*). Oznacza to, że *Bóg* osądzi ją osobiście, a nie przez *Jeżusa*, jak jest to opisane np. w przypadku sądu nad ludźmi.

W tłumaczeniu Świadców Jehowy zamiast wyrażenia *Аллилуйя* [Alleluja] (znajdującego się w pozostałych trzech przekładach) występuje *Восхваляйте Иаг* [*Wychwalajcie Jah*] (skrót od *Иегова* [*Jehowa*]) (Objawienia 19:1–6). Według pewnego rosyjskiego słownika słowo *Аллилуйя* oznacza pochwałę, wywyższenie kogoś ponad wszystko inne [Мокшенок, Никитина 2007: 15–16]. Jednakowoż greckie słowo *Ἀλληλοῦν* i starohebrajskie *hallelujah* oznaczają coś zupełnie innego. Przykładowo, słownik Sergeja Kuznecova definiują to słowo zgodnie z jego oryginalnym znaczeniem, czyli *Восхваляйте Иегову* [*Wychwalajcie Jehowę*] [Кузнецов 1998: 35]. Powyższe wnioski nie miały na celu wykazać przewagi danego tłumaczenia, z tego względu powyższa kwestia nie stanowi semantycznej sprzeczności w analizowanych fragmentach. Jednakże ta różność tekstowa wymagała wyjaśnienia.

Objawienie 20:11 przedstawia jedynie postać *Boga* siedzącego na tronie. Nie wymaga to dodatkowych komenatrzy, ponieważ wszystkie niezbędne informacje są wyraźnie podane w zacytowanym wersecie: *II увидел я великий белый престол и Сидящего на нем, от лица Которого бежало небо и земля, и не нашлось им места* (Русский синодальный перевод – Юбилейное издание).

Fragment w Objawieniu 21:3: *II услышал громкий голос, прозвучавший от трона: – Это жилище Бога с людьми. Здесь Он будет жить с ними, и они будут Его народом, и Сам Бог будет с ними и будет им Богом* (Новый русский перевод) podkreśla bliskość *Boga* i ludzi, będących jego wybranym narodem. Pokazuje to stanowczość i zapewnienie ze strony *Boga*, że będzie On dosłownie pośród nich. Potwierdzają to następujące wersety z tego samego rozdziału. (21:5–8):

Сидящий на престоле сказал: «Вот, я творю всё новое» – и добавил: «Запиши, потому что эти слова верны и истинны». Затем он сказал мне: «Они сбылись! Я Альфа и Омега, начало и конец. Всякому, кто испытывает жажду, я дам пить из источника воды жизни даром. Всякий побеждающий наследует это. Я буду его Богом, а он будет моим сыном. А тех, кто малодушен, у кого нет веры, кто отвратителен в своей нечистоте, убийц, блудников, тех, кто занимается спиритизмом, идолопоклонников и всех лжецов – их участь в озере, горящем огнём и серой. Это означает вторую смерть» (Священное Писание. Перевод «Новый мир»).

Przytoczony fragment wskazuje na fakt, iż *Bóg* tą wypowiedzią niejako dopełnia poprzednią obietnicę, podkreślając przy tym, że takie warunki życia są zarezerwowane wyłącznie dla jego ludu.

Dwudziesty drugi werset tego samego rozdziału (*А храма в городе я не увидел, ибо храм его — Господь Бог Вседержитель и Агнец*

[Современный русский перевод].) kieruje uwagę na to, że zarówno Bóg jak i Jezus symbolizują *świątynię* [храм], tymczasem werset następny (*Не нужно этому городу, чтобы солнце и луна светили ему. Слава Божия воссияла над ним, и Агнец — солнце его* [Современный русский перевод].) przedstawia ich jako symboliczne źródło światła, co zostanie wyjaśnione szerzej w dalszej części analizy wersetu 22:5.

Ostatni rozdział zawiera kilka istotnych informacji o Bogu.

Objawienie 22:1:

Показал мне ангел реку воды жизни, прозрачную, как кристалл. Она начинается от престола Бога и Агнца (Современный русский перевод).

Została tutaj zawarta informacja o tym, że z tronu Boga schodzi *rzeka wody życia* [река воды жизни] (analogiczny opis dotyczy miasta *Nowe Jerozolim*, które również zstępuje z nieba od Boga²). Dodatkowo, ten fragment jest w pełni spójny z opisem z dwudziestego pierwszego rozdziału przeanalizowanym w jednym z poprzednich akapitów.

Objawienie 22:5:

И ночи не будет там, и не будут иметь нужды ни в светильнике, ни в свете солнечном, ибо Господь Бог освещает их; и будут царствовать во веки веков (Русский синодальный перевод – Юбилейное издание).

Tutaj *Bóg* jest ukazany jako symboliczne źródło światła. W powyższym fragmencie jest mowa o sługach Bożych współpanujących w niebie, których duchowa natura nie domaga się ziemskich potrzeb, dlatego chwała Boża będzie dla nich światłem.

---

² Zob. Objawienie 21:2

Objawienie 22:6:

Ангел сказал мне: – Это верные и истинные слова. Господь Бог, вдохновляющий дух пророков, послал Своего ангела, чтобы показать Своим слугам то, что должно произойти вскоре (Новый русский перевод).

W tym wersecie znajduje się nawiązanie do początku Apokalipsy, co jest swojego rodzaju dopełnieniem proroctwa pochodzącego z tej księgi.

Objawienie 22:12–13:

Вот, я приду скоро, и награда, которую я даю, со мной, чтобы воздать каждому по его делам. Я Альфа и Омега, первый и последний, начало и конец (Священное Писание. Перевод «Новый мир»).

Ostatnie słowa *Boga* dopełniają myśl całej Apokalipsy. *Bóg* podsumowuje proroctwo, przewidując sąd, w którym każdy zostanie osądzony według swoich uczynków.

Oprócz wszystkich powyższych fragmentów związanych z postacią *Boga*, Apokalipsa zawiera jeszcze kilka wzmianek o nim, jednak zgodnie z analizą kontekstu tych wersetów, nie wymagają one szczegółowych wyjaśnień i są dość jednoznaczne (*печать Бога [pieczęć Boga]*, *тайна Бога [tajemnica Boga]*, *заповеди Бога [przykazania Boże]*, *плоды Богу [pierwociny dla Boga]*, *вино Божьего гнева [wino Bożego gniewu]*, *великий день Всемогущего Бога [wielki dzień Wszechmocnego Boga]*).

Podsumowując tę leksykalno-semantyczną analizę tekstu, postać *Boga* gra zdecydowanie ważną rolę w całości treści Apokalipsy. Niewątpliwie jest przedstawiony nie tylko jako protoplasta proroczego apokaliptycznego obrazu księgi, ale też jako wybawca i dawca nadziei na lepszą przyszłość dla postępujących zgodnie z jego wolą

i przykazaniami. W tej analizie zwrócono również uwagę na fragmenty, w których odróżnienie postaci *Boga* i *Jezusa* wydaje się problematyczne, aczkolwiek dokładne zbadanie poszczególnych fragmentów, w spójności z kontekstem całości księgi, pozwoliło odpowiednio rozgraniczyć tych bohaterów. Dlatego sama analiza tekstu była wystarczająca, bez konieczności regularnego odwoływania się do interpretacji ideologicznych czy teologicznych.

LITERATURA

- Gorodetski, W. (2021). *Postać Jezusa w tekście Apokalipsy: semantyczna analiza tekstowa (na materiale polskich tłumaczeń różnych konfesji)*. „*Studia Methodologica*”, 52. 31–40.
- Аллилуйя*, (2007). Большой словарь русских поговорок, под ред. В. М. Мокшенко, Т. Г. Никитина, Молма Медиа Групп.
- Аллилуйя* (1998) Большой толковый словарь русского языка, под ред. С. А. Кузнецова, Санкт-Петербург: Норинт.

Образ Бога в тексте Апокалипсису: семантичний аналіз тексту (на матеріалі російських перекладів Біблії)

Стаття зосереджується на виділенні з книги Одрокровення всіх фрагментів, що містять описи Бога або його висловлювання. Мета аналізу-представити роль фігури Бога і, ґрунтуючись виключно на тексті Апокаліпсису, усунути неточності, пов'язані, в тому числі, з відповідним відмінністю фігур Бога і Ісуса. Незважаючи на те, що сама стаття представлена польською мовою, переклади Біблії, що послужили об'єктом аналізу – російською мовою. Тут використовуються чотири різних перекладу Святого Письма, щоб зробити аналіз точним і об'єктивним.

The figure of God in the Book of Revelation: semantic textual analysis (on the material of Russian translations of the Bible)

The article focuses on highlighting from the book of Revelation all the fragments containing descriptions of God or his utterances. The purpose of the analysis is to present the role of the figure of God and, based solely on the text of the Apocalypse, to eliminate inaccuracies associated, among other things, with the corresponding difference between the figures of God and Jesus. Despite the fact that the article itself is presented in Polish, the Bible translations that served as the object of analysis are in Russian. Four different translations of the Holy Scriptures are used here to make the analysis accurate and objective.

Zuzanna Bogucka
UJK w Kielcach, Polska

**ANALIZA PORÓWNAWCZA PRZEKŁADU SOCJOLEKTU
LONDYŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE *PIGMALIONU*
G.B. SHAWA**

Wprowadzenie

Tłumaczenie socjolektów stanowi jeden z największych problemów w przekładoznawstwie, gdyż bardzo często łączy się z problemem nieprzetłumaczalności. Według K. Puławskiego (Puławski 2018: 101), zachowanie obcości w tego typu tłumaczeniach powinno należeć do podstawowych zadań tłumacza. W procesie przekładu, tłumacz podejmuje decyzje o wyborze konkretnych strategii tłumaczeniowych, które mają wpływ na odbiór komunikatu przez czytelnika. Nieodpowiednie przetłumaczenie socjolektu w literaturze może skutkować niewyrażeniem obcości posługującej się tym socjolektem jednostki oraz zatarciem granic kulturowych i językowych pomiędzy wyróżnionymi w utworze społecznościami. Rezultatem tego jest przede wszystkim brak przekazania informacji zawartej w tekście oryginału, a więc zniekształcenie myśli autora. Według kontynuatorów Szkoły Lipskiej jest to zatem niepełne przekazanie komunikatu zawartego w tekście oryginału w odniesieniu niżej ukazanej koncepcji tłumaczenia jako komunikatu [Bednarczyk 2006: 7].

Schemat Anny Bednarczyk [2006: 8] pokazuje, że wierność tłumaczenia zależy najpierw od właściwego subiektywnego odbioru tekstu oryginalnego przez tłumacza. Tłumacz jest następnie nadawcą nowego, przetłumaczonego przez siebie tekstu, a więc drugim autorem. To od niego zależy, co otrzyma odbiorca tekstu B jako finalny wynik procesu komunikacji translatorskiej.

Niniejszy artykuł zawiera analizę porównawczą fragmentów tłumaczeń socjolektu londyńskiego na język polski na przykładzie *Pigmalionu* G. B. Shawa, wydanych przez Państwowy Instytut Wydawniczy. Autorem jednego (1977) jest Florian Sobieniowski, a drugiego Kazimierz Piotrowski (1981)

Kontekst socjologiczny i polityczny tłumaczeń

Biorąc pod uwagę konkretny przekład w realiach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, należy wspomnieć o warunkach dopuszczania do tłumaczenia w tych czasach i obecnej wówczas cenzurze. *Pigmalion* po raz pierwszy był wystawiony w roku 1951 w Teatrze Nowym w Warszawie [Gardocki 2017: 6]. Według Gardockiego w tłumaczeniu tym, należącym do Floriana Sobieniowskiego, pojawiły się cztery mniej znaczące ingerencje, polegające na usunięciu niejasnych stwierdzeń na tematy ideologiczne:

...Pygmalion (4 drobne ingerencje – balamutne wypowiedzi Higginsa, które Shaw wkłada mu w usta jako obowiązujące prawdy, w rodzaju: „dosyć jest czasu myśleć o przyszłości, gdy się już nie ma żadnej przyszłości”, „czy kto z nas rozumie, co robi? A gdybyśmy rozumieli, czy dokonilibyśmy czegośkolwiek?”, „podjąć z błota istotę ludzką i przekształcić w zupełnie innego człowieka – po prostu przez przetworzenie jej języka. To znaczy – wypełnić tę bezcenną przepaść, jaka rozdziela jedną klasę społeczną od drugiej”; usunięto też z tyrady Doolittle’a [sic!] pośrednią pochwałę Amerykanów, którzy „umieją uczcić zasługi w każdej klasie społeczności, choćby i najniższej)... [Gardocki 2017: 10].

W lipcu 1986 roku tłumaczenia Kazimierza Piotrowskiego i Floriana Sobieniowskiego zostały połączone i upublicznione w formie sztuki teatralnej w Teatrze Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu. Broszura reklamująca to przedstawienie zawiera opinię Arnolda Szyfmana, reżysera Teatru Polskiego w Warszawie, że dzięki wyreżyserowaniu przez niego *Pigmalionu*, „Shaw stał się najczęściej grywanym w Polsce,

po Szekspirze, autorem teatralnym” [Shaw 1986]. Do broszury na temat tej sztuki został dołączony słowniczek używanych przez bohaterów terminów, jednak nie pokrywa się on z zebraniem przeze mnie korpusem ponad 200 wypowiedzi Elizy Doolittle – głównej bohaterki *Pigmalionu*. Wynika z tego, że na potrzeby wystawiania sztuki mógł powstać trzeci przekład, w którym tłumacz stworzył sztuczny język, wykorzystując do tego po części zwroty, istniejące już w uzusie (np.: *chlastać się, kapusta, kapować, kit, komarować, kopsnąć, patrzyłki, skitrać, trefny*), wymyślając nowe terminy poprzez zastosowanie metonimii (*kopsnąć – dać, podać, przekazać, charunek – zarobek, napalm – zgwałcenie*), a także wymyślając całkowicie nowe znaczenia bez jakiegokolwiek pokrycia etymologicznego (*białko – prawo, glejt urzędowy; wiracha – cwaniak; kit żenić – klamać*) [tamże].

W rozpatrywanych przekładach *Pigmalionu*, nie występują jednak żadne z przytoczonych w słowniczku zwrotów. Tłumacze zamiast tworzenia sztucznego języka, wybrali inną strategię. Strategię tę najtrafniej opisuje K. Puławski w swojej rozprawie doktorskiej [2018: 117–118], gdzie zalicza przekład *Pigmalionu* do kolokwializacji, polegającej na upotocznieniu języka. Puławski następnie rozważa słuszność użycia tej strategii ze względu na pochodzenie używanego przez główną bohaterkę socjolektu. Zauważa, że cockney było i jest gwara miejską. Z uwagi na fakt, że w Polsce gwary miejskie występowały bardzo rzadko i miały raczej charakter archaiczny, upotocznienie ich najbardziej specyficznych wyrażen i terminów jest w pełni uzasadnione.

Według Puławskiego [2018: 117], przy analizie budowy dialektu należy pamiętać o czterech wyróżnionych przez L. Berezowskiego poziomach języka:

a) fonetycznym/fonologicznym: obejmującym wszystkie przypadki zastosowania takiego zapisu w angielskim i polskim, który ma

oddawać wymowę w określonym dialekcie, czyli tzw. dialekt wzrokowy;

b) morfologicznym: odnoszącym się do wszystkich przypadków niestandardowego wyboru z wzorców dostępnych w danym dialekcie, włączając w to formy grzecznościowe (honorifics);

c) leksykalnym: włączając w to słownictwo danego dialektu i sposoby zwracania się do innych;

d) składniowym: obejmujące wszelkie niestandardowe relacje ponad poziomem leksykalnym (...) [Berezowski 1997: 42–43].

Analiza socjolektu z uwzględnieniem powyższych poziomów pozwoli na znalezienie jak najbardziej odpowiedniej ekwiwalencji tłumaczeniowej.

Wybrane przykłady

George Bernard Shaw w *Pigmalionie* wprowadza postać Elizy Doolittle – ulicznej kwiaciarki, zapisując jej kwestie uproszczonym zapisem fonetycznym przy użyciu alfabetu łacińskiego. Informuje to czytelnika o obcości bohaterki od reszty dotychczas wypowiadających się postaci. Posługuje się inną wymową, nie znajdującą się w normie języka angielskiego, musi zatem pochodzić z innej społeczności dyskursywnej. W sztuce dopiero po kilkunastu wypowiedziach dowiadujemy się jakim konkretnie socjolektem posługują posługują się inne postaci. Z didaskaliów można wyłącznie odczytać, że Eliza nie pasuje do części zgromadzenia, w którym się znalazła. Bohaterki, z którymi wdaje się ona w rozmowę, są bowiem opisane jako damy, które czekają na taksówkę do domu. Eliza natomiast ukazana jest w sposób następujący:

Nie można by jej wziąć za księżniczkę z bajki. Ma lat osiemnaście, może dwadzieścia, na pewno nie więcej. Na głowie sterczy jej marynarski kapelusik z czarnej słomki, który wiele ucierpiał od londyńskiego kurzu i sadzy, chyba nigdy też nie widział szczytki. Jej włosy aż się proszą, by je wreszcie umyć - ich myśi

kolor nie może być naturalny. Ma na sobie tandetny czarny płaszcz, sięgający prawie do kolan, brązową spódnicę i fartuch z grubego płótna. Buty kwalifikują się na śmietnik. Niewątpliwie robi co może żeby być schludna, ale w porównaniu z obiema damami wygląda po prostu jak brudas. Nie można powiedzieć, że jest brzydsza od pań, ale jej wygląd przedstawia wiele do życzenia i powinna się wybrać do dentysty [Shaw 1981].

Tabelki z wybranymi przeze mnie przykładami składają się z trzech kolumn. Pierwsza zawiera oryginalny tekst, druga tłumaczenie Floriana Sobieniowskiego, a trzecia Kazimierza Piotrowskiego.

<i>Nah then, Freddy: look wh' y' gowin, deah.</i>	<i>Fe, Fred! Gdzie leżysz, kochasiu...</i>	<i>Co jest, Fredziu?! Z kija się urwałeś, kochany?</i>
---	--	--

W przekładzie Floriana Sobieniowskiego, zastosowana została substytucja – dzięki temu zachowana została obcość, którą oddaje potoczne słowo ‘leźć’.

Kazimierz Piotrowski natomiast pominął możliwość użycia substytucji, nie oddając przy tym aspektu fonetycznego. Zdanie zostało przetłumaczone przy użyciu kolokwializmu, a nawet neologizmu. W powszechnym użyciu bowiem nie istnieje wyrażenie ‘urwać się z kija’, natomiast istnieje ‘urwać się z choinki’, które używane jest w zgoła innym znaczeniu:

ktos urwał się z choinki – pot. ktoś zachowuje się w dziwny sposób, zazwyczaj dlatego, że zupełnie nie orientuje się w danej sytuacji i nie wie, co się dzieje [WSJP].

Obaj tłumacze zastosowali relatywizację, zastępując odstępstwo fonetyczne wypowiedzi od normy formą odpowiednio odmienną od normy polskiej leksyki. Oba tłumaczenia również zachowują zwrot do mężczyzny, który popchnął Elizę. Jak dowiadujemy się w następnej scenie, Eliza wcale go nie знаła i spoufale nazwała go przypadkiem jego imieniem. Użycie natomiast zwrotu ‘dear’ nie było aż rażącym

zabiegiem jak użycie w stosunku do niego ekwiwalentu ‘kochany’ lub ‘kochasiu’. W Polsce ludzie odnosili i odnoszą się do siebie w każdym wypadku ze znacznie większą rezerwą, zwłaszcza w przypadku naruszenia przestrzeni osobistej czy też zniszczenia czyjegoś mienia, co miało miejsce w tej scenie.

There's manners f' yer! Panic, zakichany... Ładnie Cię wychowali!
Te-oo banches o voylets Dwa bukieciki fiołków Dwa bukieciki fiołków
trod into the mad. wrypać w błoto... wdeptał w błoto.

W tym przykładzie uwidacznia się obcość Elizy. Jej zdanie (brzmiące właściwie *There's manners of yours*) wskazuje na występowanie w jej wypowiedziach także zmian na poziomie składniowym: pojawia się nietypowa dla normy językowej forma twierdząca oraz liczba pojedyncza operatora w odniesieniu do liczby mnogiej rzeczownika.

Wymowa *two* (/te-oo/) przez krótkie /e/ i długie /o/, choć jest typowa dla cockney [Bogucka 2021: 3], może być całkowicie niezrozumiała dla odbiorców tekstu. Aby odkodowanie tej wypowiedzi było możliwe, odbiorca tekstu musi nie tylko być w stanie ją odczytać, ale także posiadać wiedzę na temat większości akcentów w dialektach brytyjskich.

Aspekt fonetyczny powyższej wypowiedzi został przez tłumaczy zastąpiony zmianami na poziomie leksykalnym. Kazimierz Piotrowski w swoim tłumaczeniu dodał ponadto zabieg polegający na zmianie adresata. Zdania *Ładnie Cię wychowali!* oraz *Dwa bukieciki fiołków wdeptał w błoto*, są stylizacją gwarową ze względu na użycie trzeciej osoby liczby pojedynczej zamiast drugiej osoby liczby pojedynczej.

<p><i>On, eez ye-ooa san, is e?</i> <i>Wal, fend dan y' de-ooty</i> <i>bawmz a mather should,</i> <i>eed now bettern to spawl</i> <i>a pore gel's flabrzn than</i> <i>ran awy atbabt pyin.</i> <i>Will ye-oo py me fthem?</i></p>	<p><i>To paniusi synek? Ten</i> <i>gagatek? Żebyś go paniusia</i> <i>jako matka uczciwiej</i> <i>podchowała... To nie</i> <i>sztuka spaskudzić co – i w</i> <i>noge... zapłaci mi to</i> <i>paniusia?</i></p>	<p><i>Ach, to pani synek, co? No</i> <i>proszę, szkoda, żeś go pani</i> <i>lepiej nie wychowała, bo jak</i> <i>biednej dziewczynie</i> <i>sponiewierał kwiatki, to by</i> <i>nie nawiał, tylko wybulił, co</i> <i>się należy. Zapłaci pani</i> <i>szanowna za te kwiatki?</i></p>
---	---	--

Zdanie oryginału, przy zachowaniu zasad ortograficznych języka angielskiego, wyglądałoby następująco: *Oh he is your son, is he? Well, if you've done your duty as the mother should, he's known better than to spoil a poor girl's flowers and run away without paying. Will you pay me for them?*

W oryginale, oprócz poziomu fonetycznego socjolektu, uwidacznia się też poziom leksykalny: zamiast *he's your son, isn't he?* otrzymujemy podwójne twierdzenie *he's your son, is he?* Ani jeden, ani drugi tłumacz nie decydują się jednak na transfer tego odstępstwa od normy; aspekt ten został opuszczony. Tłumacze zdecydowali się ponownie na stylizację leksykalną, używając kolokwializmy takie jak ‘gagatek’, ‘spaskudzić’, ‘sponiewierać’, ‘wybulić’ oraz ‘nawiać’.

Florian Sobieniowski, aby zdezorientować odbiorcę, użył też stylizacji składniowej, zmieniając podmiot w drugim zdaniu. Nie wiadomo przez to, czy Elizie chodziło o to, że dama źle wychowała swojego syna, czy o to, że w tym konkretnym momencie źle się on zachował. W jego przeladzie występuje słowo ‘podchować’, które kontrastuje z użytym przez Piotrowskiego, ‘wychować’. Aspekt dokonany i niedokonany nie mają tu jednak większego znaczenia etymologicznego, ‘podchować’ może jedynie w tym użyciu bardziej dezorientować odbiorcę tekstu polskiego.

Istotnym zabiegiem, zastosowanym przez Sobieniowskiego jest także zastąpienie *ye-ooa* oraz *ye-oo* derywatem modyfikującym ‘paniusia’, które według słownika języka polskiego (sjp.pl) ma

wydźwięk pejoratywny, gdyż określa ono kobietę “zazwyczaj mało inteligentną i pretensjonalną”. Wydźwięk ten został natomiast utracony w użytym przez Piotrowskiego słowie *pani*, będącym jak najbardziej neutralnym zwrotem grzecznościowym. Przekład Piotrowskiego zawiera tylko zmiany na poziomie leksykalnym.

I can give you change for a tanner, kind lady.   *Wydam paniuchnie, jak się patrzy...*   *Mogę wydać z szóstki łaskawej pani.*

Powyższy fragment jest pierwszą wypowiedzią, w której Shaw zrezygnował z zapisu fonetycznego wypowiedzi Elizy. Można przypuszczać, że wystąpiło to ze względu na chęć ułatwienia czytelnikowi czytania. W Polskim przekładzie natomiast nie widzimy żadnej różnicy między tą i następnymi wypowiedziami bohaterki, (które są do końca dramatu utrzymane w tej właśnie formie), a pierwszymi trzema wypowiedziami. Język bohaterki zaznaczona jest wyłącznie w didaskaliach i zdarzeniu dyskursywnym: jej ubiorze, ogólnie pojętym sposobie zachowania się względem pozostałych postaci. Pominięcie tego aspektu przez tłumacza skutkuje niepełnym ukazaniem obcości oraz całej przemiany postaci.

Użyte przez Sobieniowskiego *wydać jak się patrzy* jest lekkim pominięciem aspektu kulturalnego ‘tanner’. Właściwszym ekwiwalentem wydaje się *szóstka*, bowiem wskazuje monetę o większym nominale. Ukazuje to ilość pieniędzy jaką ma przy sobie w tej chwili Eliza oraz świadczy o jej operatywności jako kwiaciarki.

Thank you kindly, lady.   *Ślicznie królowo...*   *dziękuję, szanownej pani.*
Oh, thank you, lady.   *Ślicznie paniuchnie...*   *dziękuję pani dobrodziejce.*

W obu powyższych przykładach tłumaczeń widać zerwanie z ogólną zasadą przekładu, według której tłumacz powinien konsekwentnie

trzymać się raz przyjętego ekwiwalentu. Niezastosowanie tej strategii skutkuje rozbieżnością semantyczną.

Według słownika Cambridge Dictionary, *lady* jest tytułem używanym dawniej w stosunku do kobiet o wyższym statusie społecznym. Użycie w tym przypadku *królowa*, *paniuchna* lub *dobrodziejka* wskazuje na całkowitą nieznajomość angielskiej etykiety przez postać, jej nieobyte społeczne.

*Garn! Oh do buy a
flower off me, Captain.
I can change half-a-
crown. Take this for
tuppence.*

*O rety... Jednego,
kapitanku... mogię
wydać z dwóch
szylingów... cały ten
kram dwa pensy tylko.*

*Bujać to my! Kupzę pan
kwiatka ode mnie, panie
majorze. Pół korony mogę
zmienić. Pan weźmie te
sijoleczki za dwa pensy.*

Zaczynające wypowiedź wykrzyknienie *garn* jest archaizmem, które dawniej było używane jako partykuła wyrażająca kpinę lub zdumienie. Ekwiwalent zaproponowany przez Piotrowskiego *bujać to my!* jest próbą kolokwializacji, która nie występuje w korpusie języka polskiego. Zwrot ten konfunduje czytelnika, zwłaszcza biorąc pod uwagę, że w innej scenie tłumacz używa innego ekwiwalentu – *bujda*, który to wydaje się bardziej adekwatne.

Użyte przez Sobiebiowskiego słowo *mogię* jest stylizacją gwarową, zapożyczoną od S. Wiecheckiego, odtwórcy gwary Warszawskiej. W następnych wypowiedziach możemy również zaobserwować elementy leksykalne tej gwary, m.in.: *legalalny*, *kopnięty* [za: korpus języka polskiego sjp.pwn.pl; por. Wiechecki 2012].

Piotrowski pominął możliwość zastosowania stylizacji gwarowej, posłużył się w swoim przekładzie jedynie kolokwializacją.

Zakończenie

Po analizie powyższych przykładów można stwierdzić, że wyżej wspomniani tłumacze nie zastosowali żadnej substytucji fonetycznej

w cytowanych przekładach. Obaj również nie wykorzystali możliwości wprowadzenia wstępu ani przypisów od tłumacza. Znaleźć się w nich mogły najistotniejsze uwagi dotyczące trudności w tłumaczeniu Cockney oraz socjolektu w ogóle. Przeciętny polski odbiorca nie posiada najmniejszej wiedzy o charakterystyce dialektów brytyjskich. Nie wie zatem, że obcość mowy Elizy opierała się głównie na poziomie fonetycznym. Biorąc pod uwagę główny wątek dramatu, czyli nauczanie Elizy przez profesora fonetyki, rzutuje to znacząco na odbiór utworu. Możliwość oddania w przekładzie aspektu fonetycznego jest trudna, lecz nie niemożliwa. W części polskich gwar na przykład, występuje zmiana “a” na “o”, lub “e” (Cygan). Użycie tej strategii mogłoby w prosty sposób zasygnalizować odrębność mowy bohaterki oraz jej kolokwialny charakter.

Właściwą strategią tłumaczeniową, wybraną przez Sobieniowskiego było zastosowanie elementów gwary warszawskiej. Strategia ta jest odpowiednia biorąc pod uwagę fakt, że Cockney jest również gwarą miejską. Ze względu na zanikanie gwary warszawskiej w momencie powstawania tłumaczenia tłumacz używał jej tylko w wybranych przez siebie momentach utworu. Eliza nie posługiwała się nią wyłącznie; jej język w tłumaczeniu Sobieniowskiego był mieszaniną gwary i kolokwializacji. Dzięki temu czytelnik mógł go łatwo odkodować.

LITERATURA

- Bednarczyk, A. (2006). *Przekład – komunikat. Praktyka przekładu na tle współczesnych koncepcji translatoлогических*, w: Przekład jako komunikat, pod red. P. Fasta, W. M. Osadnika, Katowice – Warszawa – Częstochowa.
- Berezowski, L. (1997). *Dialect in Translation*, Wyd. UW, Wrocław.
- Cyganm S. *Charakterystyka Gwar Kieleckich*. W: [dialektologia.uw.edu.pl](http://www.dialektologia.uw.edu.pl). URL: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=kieleckie-gwara-regionu-mwr> [25.06.2022].
- Gardocki, W. (2017). *Cenzura wobec dramatu i teatru na przełomie lat 70. i 80. oraz w czasie stanu wojennego. Wybrane przykłady*. W: *Dramat i teatr w dokumentach GUKPPiW*?. Wyd. Alter Studio, Białystok.

- Grucza, F. (1981). *Zagadnienia translatoryki*. W: Glottodydaktyka a translatoryka. Pod red. F. Gruczy, Wyd. UW, Warszawa. 9–24.
- Puławski, K. (2018). Techniki i strategie tłumaczenia wyrażenia dialektalnych (na materiale polskich przekładów utworów Jamesa Joyce'a, Flanna O'Briena i Johna Millingtona Synge'a), Warszawa
- Shaw, G. B. (1977). *Pygmalion* (tłum. Florian Sobieniowski). Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Shaw, G. B. (1981) *Pygmalion* (tłum. Kazimierz Piotrowski), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
- Shaw, G.B. (1986) *Pygmalion* (tłum. Florian Sobieniowski i Kazimierz Piotrowski). URL: [https://docplayer.pl/210939961-\[07.05.2022\]](https://docplayer.pl/210939961-[07.05.2022]).
- Wiechowski, S. (2012). *Przedmowa*. URL: <https://literaturapolska.wordpress.com/2012/07/26/wiech-na-102/> [07.05.2022].
- yourdictionary.com. URL: <https://www.yourdictionary.com>.
- korpus języka polskiego sjp.pwn.pl. URL: <https://sjp.pwn.pl/korpus.html>.
- Słownik języka polskiego (SJP). URL: <https://sjp.pl>.
- Wielki słownik języka polskiego, URL: <https://wsjp.pl>.

Порівняльний аналіз перекладу лондонського соціолекту на прикладі «Пігмаліона» Дж. Б. Шоу

Стаття становить порівняльний аналіз двох різних польських перекладів Пігмаліона, виконаних Ф. Собеньовським у 1977 р. та К. Піотровським у 1981 р. Аналіз зосереджений на теорії чотирьох рівнів мови, виділених Березовським. Метою статті є порівняння еквівалентності перекладів на основі конкретних рівнів соціолекту, присутніх в тексті оригіналу.

Ключові слова: *кокні, переклад соціолекту, «Пігмаліон», діалект Лондона, перекладознавство.*

The comparative analysis of the translation of the sociolect of London on the example of *Pygmalion* by G.B. Shaw

The article is a comparative analysis of two different polish translations of *Pygmalion*, made by F. Sobieniowski in 1977 and by K. Piotrowski in 1981. The analysis is focused on the theory of the four levels of language distinguished by Berzowski. The aim of the article is to compare equivalency of the translations, basing on the particular levels of sociolect present in the original text.

Keywords: *Cockney, translation of sociolect, Pygmalion, dialect of London, translation studies.*